

Oto Tolnai: Nežnije

Koncept za pismo (dva možda), ili beleške za Ton konca

Nježnije, nježnije, nježnije.

(Ne, nije to Lenjin

to je parafraza.)

Danilo Kiš

Dobio sam filmove, a danas je pristigao i veliki svežanj – video sam, odavde sedeći za stolom, kako poštar pokušava da ga nabije u poštansko sanduče, pa odustajući od naprezanja, zadeva ga u jednu od gvozdениh spirala šipke na ulaznoj kapiji. (Krajnje je vreme da odem preko u limarsku radionicu, s druge strane slepog koloseka, i da zamolim gospodina Čilaga, da zašvajsuje komad cevi, vodoravno, na američki način, iznad poštanskog sandučeta. Može to biti i parče pocinkovanog oluka ili parče emajliranog sulunara.) Nisam odmah istrčao (naravno, ipak sam pogledao, kako se ne bi dogodilo da neko izvuče svežanj iz zeleno ofarbane spirale), pospremao sam po stolu, uvukao mastilo u penkalo (dobio sam flašicu mrkog mastila “Shaeffer”, i sada ga mešam s crnim “Pelikanom” – upravo pišem, na osnovu svojih starih odlomaka pesama, novelu o starom trgovcu hartije, čija je strast suđenje fudbalskih utakmica, svake nedelje, u klotanim gaćicama trčkara po zelenom terenu, ali ga publika redovno juri, naime, ima sumnjivu političku prošlost – možda je čak i čoveka ubio; mališan koji sve to posmatra ne zna tačno, čak i ne shvata kako je moguće ubiti čoveka; on tada beži u svoju prodavnicu hartije i zaključava se, i cvokoće onako u klotanim gaćicama, među labuđim listovima, ružičastim gunicama od kojih hvata vrtoglavica i mastilima marke “Pelikan”), ubacio sam drva u peć, da još bolje greje, zrači po mojim povijenim leđima; češkam veliko, mrko, somotno uvo moga tronogog psa koji se baškari u nagoreloj fotelji boje starog zlata; otvorio sam novu kutiju (sada žutih) spajalica (letos me je u Klivlendu snabdeo poznanik iz Kanjiže silesijom odličnih spajalica, osetivši da sam kupac američkih spajalica, da su predmet moje strasti lepe spajalice, i – kažem – snabdeo me je za ceo život, čak u tolikoj meri da bih mogao otvoriti prodavnicu hartije i mogao bih cvokotati u njoj u svojim klotanim gaćicama); zarezivao sam olovke, prelistao neku knjigu (ne znam, što baš Eliotovu knjigu, kada je za mene sada pesnik – naravno, više zbog Milišića, nego zbog Brodskog, i što je priroda-pesnik: Frost, ali sada već znam, Eliotova knjiga mi je bila na stolu, jer sam se setio jedne njegove rečenice koja se odnosi na Džozefa Konrada – negde sam ovih dana video zaprepašujuću fotografiju Konrada, i u međuvremenu sam prepisao u svoj tefter, sveže napunjenom penkalom, ne samo tu rečenicu koja se odnosi na Konrada, nego još i jednu drugu: “genije je – citira Eliot Vordsvorta – veliki samo u tom smislu što kao određene isparljive hemijske materije, preobražava stanje neutralnih mozgova, ali sam po sebi nema ličnosti, određenog karaktera”, oni koji poseduju istinsko, sopstveno ja, oni su ljudi vlasti, a ona rečenica u kojoj iskrsava i

Konradovo ime: "Ali za nas – kaže Eliot – važniji je jezik koji s mukom vari i izražava nove predmete, nove skupine predmeta, nove nijanse, kao na primer Džems Džojls ili Konradova korejska proza"), podrezao sam čađavi fitilj sveće, pripremljen sam za isključivanje struje, neću ni trepnuti kad nam isključe struju, samo ću napipati šibice među mnoštvom drangulija (nije slučajno što je jedna od mojih najomiljenijih knjiga Bašlarova "Plamičak sveće"); kažem, nisam smesta istrčao po veliki beli svežanj, sačekao sam da poštar obavi svoj posao i da zviždućuci prođe nazad na biciklu našom ulicom – znao sam da sada, od ovoga trena, koji sam svom snagom pokušavao da zaustavim (bojim li se?), ravnodušno se ponašajući, okolišeći, od ovoga trena započinje neko novo razdoblje, odnosno nastavlja se, eto, jedno staro: Bože, opet uređujem časopis!

Draga Mirjana, znam sve mađarske varijante, objavljene u knjigama i časopisima, nemam nameru da preuzimam već poznat mađarski materijal, ali je dobro što je materijal ovako na okupu. Jedna cela banka Kiš! Najpre sam samo čitkarao "Pesnika revolucije" u prevodu Stojana Vujičića (čitao sam ga kad je objavljen u časopisu "Nagyvilag"), pa sam uzeo našu knjigu, "Pesme i prepevi" (umalo da napišem "Zapevi i prepevi"), gde je objavljen i original. Pa i ne primećujući, i sâam sam daleko otplovio na ovom predsedničkom brodu. Jeste, već sam dosta daleko otplovio, odavno se već bila izgubila i obala, kada sam s iznenađenjem otkrio, zapravo je reč o istom onom brodu o kojem je napisana druga velika pesma epohe, "Havarija" Ištvana Domonkoša. Naravno, ne tvrdim da je Domonkoševa pesma konkretno uticala na Danila (možda je nije ni znao, jer da ju je znao, preveo bi je), ali su dve pesme nesumnjivo bliske. Kao što na neki način u ovaj krug ulazi i Encensbergerov "Titanik". Danilovu versifikaciju Čudić vezuje za Vinavera, za srpskog Karintija (ja Domonkoševu, na primer, za Slamniga, ali, čini mi se, u oba slučaja bismo se saglasili s Kostolanjijevom). Epohalnom pesmom sam nazvao Danilovu pesmu – kako je to čudno, ta kad je Danilo pisao ovu pesmu, on je već prozaik svetskog glasa, i uopšte nikako ne smatra sebe pesnikom. Možda nije ni bio svestan da je ovom šire zasnovanom pesmom izbio na čelo srpske poezije.

Pisanje pesama jeste, ali njihova analiza kao takva nije moja struka, zbog toga bih se sada dotakao samo jedne podrobnosti iz stihova ovoga prozaika koji plavi predsedničkim brodom, kao što su Sovjeti govorili, pesnika revolucije (koji je, da bi stvar, to jest pesma postala još otkačenija, u međuvremenu i sam postao predsednik). A i to jedino zato da bih naglasio beskrajno mnoštvo gledišta s kojih joj se može pristupiti. Naravno, upravo zbog toga ovu malenu podrobnost, ovaj jedan jedini stih (odnosno tri stiha), jer je to za mene najpotresniji trenutak pesme, neka vrsta njenog središta – čak, rizikujem, možda centar njegovog celokupnog životnog opusa koji se hvata u koštac s koncentracionim logorima i gulazima. Razume se, ne znam da li sam uspeo da predočim dejstvo koje je na mene načinio ovaj jedan jedini stih (zapravo jedna jedina reč).

Moramo pisati ćirilicom, to strogo pripada suštini. Ne zato što lagano i mađarski treba da počnemo pisati ćirilicom, nego zato što je i ta parafraza Lenjina, ta suludo prazna parola napisana na ruskom (na čudan način Stojan Vujičić samu parafraziranu parolu stavlja na mesto našeg stiha):

Учится, Учится, Учится! (Lenin)

Što se na koncu, kad se ideologije, revolucije uzmu u obzir pretvorilo u: Ubit, ubit, ubit!

U ovom smislu, dakle, govori on, upravo posle strofe u kojoj se raspravlja o vetrovima morskim i crevnim, o prdežima, kazuje on negdašnjim boljševicima i današnjim nacionalistima (ta precizno je znao, prvi je osetio, baš Danilo, jogi, poslednji boem, da će i kao nacionalisti okrvaviti ruke ovi bivši komesari) i, naravno, kazuje većitim komesarima, vojnicima, dželatima i ubicama, ali istovremeno i možda pre svega, misleći i na nežniji pol (u Ničeovom shvatanju, prema kome su istina, život – žena):

“Nježnije, nježnije, nježnije.

(Ne, to nije Lenjin

to je parafraza.)”

(Kao što je rešenje Stojana Vujičića izgledalo neobično, ali nedvosmisleno u iskričavo-ironičnom duhu pesme /gvedgedebben/, isto tako i rešenje Petera Božika izgleda neobično, jer je on reč preveo profinjenije /finomabban/).

S kakvom nepodnošljivom divotom zvuči sada (u vreme kanibalizma i nekrofilije) ovaj stih, koji zaista izgleda kao da krije u sebi Danilovu konačnu poruku. Paskal mi je pomenula da su neposredno pred smrt ispravljali rukopis ove pesme. Onda je moglo dospeti na kraj pesme onih deset poslednjih stihova. Pesa još uvek govori o predsedniku, o njegovoj žudnji za toplijim podnebljima, ali istovremeno kao da upućuje na starog kapetana (smrt). Ovih deset stihova čine pesmu završenom, konačnom i već nije prvi deo jednog nedovršenog dela.

Mi objavljujemo novi prevod (dobro je što već postoje dve varijante), naime, Božik je (zajedno s Ladanijem) preveo ceo materijal, dakle sve Danilove pesme. Smesta mu šaljem ove nove pesme, upravo posvećene Šejki. O tom pitanju, naime zašto nije uključio i ove varijante, nisam razgovarao s Čudićem, s kojim je odista bilo zadovoljstvo sarađivati prilikom pripreme “Pesama i prepeva”. Kad bih bar mogao duže da posedim tamo u onoj dečijoj biblioteci iza porušenog “Sebastijana” (ni jednom se nije dogodilo da ne navratim na izložbu: sećam se Stupičinih skica iz poslednjeg perioda, jedne Draguljeve izložbe, slika onoga slovenačkog slikara, ne pada mi na pamet njegovo ime, o kojem je Šalamun napisao celu knjigu, na primer, ali onaj plakat s Bemovim belim psom, koga pominje Milišić u svom poslednjem pismu, zapravo je takođe plakat dubrovačkog “Sebastijana” – slika se nalazi ovde u mojoj sobi u Novom Sadu, a plakat kod dece u Pešti – dok prolazim pored ruševina ugla u Knez Mihailovoj, uvek osećam, istovremeno je pala bomba na dubrovačku i beogradsku izložbenu prostoriju) i iza zatvorene kancelarije za izdavanje viza

Francuskog kulturnog centra (najpre su postavljeni samo francuski vojnici, kasnije je zatvorena). Ne znam da li sam pomenuo, da je i Čudić senčanski đak. Žao mi je što nisam mogao da budem prisutan u Vrbasu prilikom promocije naše knjige objekta koja nosi obeležje stila Mediale. Ne znam da li ste vi, Mirjana, bili tamo, naime, poslao sam nešto kao telegram, u kojem sam govorio o tome da sam se u mogućnost kongenijalnog prevoda uverio upravo baveći se Danilovim prevodima, sve do tada sam kongenijalnost prevoda kao takvog smatrao opštim mestom...

Dogovorili smo se da ćemo se naći u "Srpskoj kafani", onde pored bivšeg Ateljea 212 (BITEF), (neobično je da sam Danila i poslednji put susreo baš u toj kafani), kako bi mi predao svoj prevod pesme Ferenc Juhasa "Na grobu Atila Jožefa" i predgovor o bestijaru pesnika (ovaj maleni esej nije unet u njegove knjige, kao ni predgovor za antologiju mađarske poezije, za mene tako značajan i precizan rani pariški dnevnik, i maleni nekrolog Šejki, na primer), kako bih to odneo Šinku u Novi Sad, koji je tada bio urednik "Foruma", časopisa Jugoslavenske akademije nauka i umjetnosti, odnosno Krležinog zagrebačkog časopisa, gde je uskoro objavljena i pesma, i maleni uvod. (Jednom bi trebalo obraditi vezu Šinka i Kiša – kao što bi me inače zanimalo kakav je odnos imao Danilo, naročito u doba pisanja Psalma 44 i njegovog nagrađivanja, s velikim beogradskim pustinjakom Jožefom Debrecenijem, povratnikom iz Aušvica, koji je napisao o Aušvicu izvrsnu knjigu koja još uvek, moglo bi se reći, ostaje neotkrivena. Ako u ostavštini naiđete na ime Jožefa Debrecenija, molim vas, javite mi.) Kad sam stigao u kafanu tamo se već bio razbaškario Šejka. Danilo je još bio pod utiskom prevodilačkog rada, gotovo se žario, iskrio i na moje veliko divljenje, napamet je recitovao Šejki svoj prevod, upoređujući grandiozan opis groblja s "Đubrištem" svoga prijatelja slikara, improvizujući zaista poletno predavanje. Razjapljenih usta sam posmatrao koliko je to dobro i za pesmu kada se nađe u procepu jednog drugog jezika, u jednom drugom intelektualnom – u našem slučaju beketovskoborhesovskom – koordinatnom sistemu. Trebalo bi opisati atmosferu te kafane (s kakvim zadovoljstvom je ova barska ptica od čoveka šetao od jednog do drugog stola, na primer, posle velikog uspeha predstave Mara-Sad pozorišta iz Kapošvara – istina, u sećanju mi je ostalo da sam, negde pred zoru, kad sam kretao za Novi Sad upitao Danila gde će spavati, odgovorio je da ne zna); iskopati nešto poput pompejskog mestašca, boemsku čar kafanskog druženja Šejke i Danila, predočiti i njihovu visoku intelektualnu napetost, to što je značilo onda, u tim godinama, baš tu, baš u toj kafani ("Srpska kafana") i onda u celom Beogradu to što su ova dva možda najveća intelektualca i umetnika svoga doba, s gitarom u ruci, pevali mađarske, ruske i francuske pesme...

U pogovoru knjige Čudić pominje da je Danilo "Đubrište" (prevod se može varirati od kante za đubre do smetišta) napisao upravo u Pešti. Sasvim je sigurno da sam obratio pažnju na taj momenat, jer i ja sam imao u Pešti znamenit doživljaj kante za đubre (Mirjana, ko vam bude prevodio ovaj koncept pisma, koje kao da je skupljano iz kante za đubre /mađ. kuka/, mogao sam vas toga poštediti, jer sam najpre počeo da pišem srpski, jer sam znao, ako budem pisao mađarski, različite se u svim pravcima,

prekriće sve, i mene će udaviti, hoće, teatralno: postaće beletristika, znači ko vam bude prevodio, Mirjana, neka ne zaboravi da vam pomene da kuka /kanta za đubre/ istovremeno na mađarskom znači biti nem), stanovao sam u Szep utca /Lepa ulica/, tamo pored hotela "Astorija", i kad sam prvo jutro izašao na ulicu, preda mnom na suncu je blistala ogromna crna bakelitna kanta (kod nas su kante još od lima – i našu bi već trebalo zakrpati, gospodine Čilag), na kojoj je, krupnim, belim slovima bilo ispisano, kao u Bodlerovom sonetu: SZEP "lep".

(Ja još spadam u one generacije za koje je bakelit i ebonit mističan materijal. Za štap od ebonita i danas verujem da je čarobna palica, iako su novi plastični materijali preplavili Zemlju i možda je već i udavili.)

Prva pomisao mi je bila da negde nabavim bele boje i da ispod onoga SZEP, poput nekog malenog, intimnog (skrivenog) performansa, ispišem: Hommage a Šejka & Kiš.

Prihvatimo kao da sam to već i učinio. "...Pogledajmo – kaže Čudić u pomenutom pogovoru – kako taj sadržaj kante za đubre funkcioniše na estetskom planu podstaknut imaginacijom jednog čarobnjaka: Dvosekli češljevi ribljih kičmi... koštice od višanja kao vitamini... kore od graška kao odsečene usne, kore od oraha kao rastvorene ptičije lobanje... spiralne opruge kora od jabuke... smeđe pramenje prašine... marke zarobljene dodiranjem jezika kao što se zarobljavaju ljubavnici... grozdovi jorgovana što se raspada kao izvađena pluća pušača... Preciznost poređenja svelog jorgovana i odbačenih pluća pušača ravna je fatalnosti ove Kišove vizije. "Đubrište", kao moguće polazište za rekonstrukciju sveta u svom njegovom sjaju tako postaje ne samo estetska činjenica već i proročka vizija, precizno predskazanje sudbine tvorca. Nasuprot "Đubrištu" stoji: "Ruža: Saint-Exupery, kao kontrapunkt u muzici."

Sigurno još ima njegovih zaturenih prevoda, trebalo bi prelistati godišta "Vidika", "Dela", "Polja", "Književnih novina", "Mlade kulture" itd. (pored Vojvođana Sentelekija, Ferenc Fehera i Domonkoša možda je još mogao prevoditi Debrecenija, Ača, Papa i Brašnjoa).

Jednom će valjda biti objavljena i zasebna knjiga Kišovih prevoda mađarske poezije od Petefija do Petrija (aliteracije radi da izostavim sebe – inače mi je mило što sam u ovom izboru uspeo da spasem jedan prevod Danilov iz perioda pre moje zbirke "ZOO", pesmu "Orfej u pećini", koju, valjda zato što je toliko rana, odista jedna od mojih prvih pesama, najviše volim). Skrenuo bih vam još pažnju i na to da sam izbor pravio upravo iz knjiga koje su vlasništvo Mladena Leskovca, i one su pune beležaka, varijanti itd. najuglednijeg kritičara i odista najkompetentnijeg prevodioca. Mogao bi to biti predmet zanimljive studije, treba na to skrenuti pažnju Čudiću i Savi Babiću.

Vraćajući se Danilovim pesmama, voleo bih da pomenem i to da se sećam njegove pesme iz šezdesetih godina pod naslovom "Krompir" (ako se ne varam, objavljena je

u "Hidu"), i verujem da je nisam pobrkao s esejističkim rukavcem iz "Peščanika", mada nije isključeno da među njima postoji neka veza. Spominjem je zato što je nema u ovoj zbirci. (Bilo je već slučajeva da su, na primer, pesme Todora Manojlovića i Stevana Raičkovića s mađarskog jezika ponovo prevedene na jezik originala, Raičković je čak izvršio i verifikaciju. Naravno, beše to još u ona stara dobra mirnodopska vremena kada sam verovao da možemo imati i drukčije veze, kada sam još verovao, i Raičković će umeti ostati veran svojim vlatima trave, koje ja još uvek povremeno koristim kao lekovite trave, veran svojoj tišini ali, kao što vidim, u novije doba potpuno se našao u vlasti one flaše piva, u koju se uvalio, ili su drugi uvalili jadnog čoveka.)

Izvinite zbog ovih rukavaca, ali kao opravdanje mogao bih navesti da je reč o dejstvu vaših fantastičnih malih komentara i propratnih tekstova (kojima ste stvorili već poseban umetnički žanr). Tek sada s iznenađenjem otkrivam koliko su ovi vaši mali sjajni filološki poduhvati suštinski bliski Danilovom proznom postupku, gde je neosporna uloga njegove istinske stručnosti, filologije. Možda ga je upravo filologija spasla od toga da i on postane neka vrsta mašine za fabrikovanje ideja, kao veliki deo intelektualaca. Razume se, Danilo je bio, ako se može tako reći, boemski filolog. Prema svim znacima, ono što ga je sačuvalo bilo je, s jedne strane, filologija, s druge, pak, boemija. Posebno bi se trebalo pozabaviti jednom i njegovim shvatanjem boemije. Dovoljno je samo pročitati njegov kratak esej iz šezdesetih, da bismo videli koliko je to za njega bilo ozbiljno pitanje. Možda je reč o jednom od poslednjih pravih boema. Gotovo je neverovatno da se iz mnoštva ideoloških i književnih teorija onoga doba sačuvala samo jedna malena prigodna beleška – a i ona baš o boemiji.

"A boemija je samo ona ljuštura, onaj krhki omotač i paradna uniforma onog umetničkog fenomena koji je prvi i najočitije stradao od hegelovskog proročanstva o odumiranju umetnosti. Jer upravo ona je bila ta koja je poslednja i uporno odoljevala promenama koje su se zbivale unutar 'svetskog duha', dakle i unutar umetnosti, ona je bila ta koja je htela da sačuva mladost čovečanstva i mladost poezije, uprkos vremenu, uprkos svemu.

Boemija je u početku predstavljala suficit poetske senzibilnosti, ne odricanje, nego strasno podavanje svetlu, a tek kasnije je postala pasivna rezistencija i herojska pobuna u odnosu na pragmatičke kombinacije svetskog duha i društvenog ustrojstva.

Prokleti je pesnik proklet zato što on bolje od ikog oseća kako se ispunjava hegelovsko proročanstvo, kao kletva, i kako 'pravi pesnik' nije više pravi, jer ga je obišao svetski duh koji se kreće u drugom pravcu, u pravcu jednog racionalnog hedonizma koji ide u pravcu ukidanja pakla, no to je za njega tek pravi pakao.

'Prokleti je pesnik' izgnanik duha i poezije, i stoga i izgnanik društva i sveta. Moderna poezija, kako kaže Mariten, ukida savršen odnos između unutarnjeg bića stvari i unutarnjeg bića čovekovog, a moderni pesnik se povinuje tom zakonu i prihvata apstrakciju, miri se sa ambivalentnošću i sa solipsističkom konstrukcijom, dok je boem u tom smislu fanatik i buntovnik, kamikaza koji glavačke uranja u prazninu, žrtvujući duh i telo.

Boemi su već rekli svoje. Sa simbolizmom započinje nova faza u razvoju moderne poezije. Odzvanja boemiji. Poeziji su potrebni odsada ključevi i intelektualci. Pesniku sude kritičari. Zapčinje u Francuskoj i Rusiji podjednako era salona, era sastanaka četvrtkom (kod Malarmea) ili nedeljom kod pesnika Andreja Bjelog... Krug se sužava kao omča.

Nadrealisti su već 'intelektualci', antiromantičari i antialkoholičari. 'Poezija iluzija', o kojoj govori Brjusov, kao i nadrealistički ideal poetskog komunizma kada svi pišu pesme, nužno diktira trezvenost, cizeliranje i konstrukciju za koju je potrebno imati bistar um i pogled; pesnik više nije prorok i božanstvo. Kavanski sto ne može više da zameni kabinet i biblioteku. Jedinii impuls koji još vuče mlade pesnike u kavane jeste poštovanje tradicije, bunt i pustolovina."

Teško je prekinuti navođenje ovoga malenog teksta koji se pojavio u dnevnom listu, jer se iz njega raspliću obrisi jedne potpune i relevantne poetike, jedne poetike koju potvrđuju naši najbolji pesnici: Petri, Domonkoš, Siveri...

Pismo sam hteo započeti time, naravno, onda kada je još bilo istinsko pismo (mislim na srpsku varijantu), kada se još nije bilo srozalo na takozvani javni koncept pisma, hteo sam da vam izložim svoj poduhvat – istoriju broja časopisa posvećenog Kišu.

Budući da sam na mađarskom području prvi imao priliku da se upoznam s materijalom knjige "Pesme i prepevi", uputio sam predlog našim mladim pesnicima (pobeglim ispred vojnog poziva) u Mađarsku (sasvim pouzdano i zbog toga da se ne odvoje – da se uopšte ne odvajaju, ali, naravno, zašto i da se odvajaju samo zbog toga što nisu hteli u rat, da ratuju) neka prevedu sve Danilove pesme. Poslao sam im materijal, smesta su prionuli na posao, uskoro su našli i izdavača. Kasnije je izdavač tražio da napišem uvod, da proširim knjigu nekim propratnim materijalom. Najpre sam mislio samo na fotografije. U međuvremenu se izdavač, kao svi izdavači i tamo, našao u krizi, a prevodioci pesama su se upravo pripremali da pokrenu časopis u Pešti i Vespremu. Tako su se ubrzo počeli ocrtavati obrisi jednog broja posvećenog Kišu. Neobično je to što časopis, EX (među velikim crnim platnima Vlade Veličkovića, to jest u lavirintu koji čine velika crna platna i njihovi motivi – kao da nema izlaza, mada izlaza nema, jedino možda nekakav prolaz – postoji jedna mala bela slika, ne znam, Mirjana, da li ste je zapazili, na kojoj je naslikao jednostavno samo ova četiri štampana slova: EXIT), od drugog broja – naravno, odavde, iz Novog Sada uređujem

ja (kao glavni? – koliko bih radije umesto ovoga izraza koristio nešto sasvim drugo, recimo nešto iz sveta pčela ili ptica). Zaista čudna slučajnost (da ovaj prvi broj koji sam uredio nije nastao, realizovan kao rezultat opisanog procesa, nego na osnovu dugog odmeravanja, i onda bih izabrao ovo ili nešto slično), ta na početku mog bavljenja književnošću i uređivanjem časopisa nalazi se, pored Ištvana Konca, upravo Danilo, Danilo i njegove novine, "Vidici" (Danilo samo zbog toga nije češće saradnik časopisa "Symposion", jer je imao neki konflikt s jednim našim kritičarem – čini mi se da smo i objavili polemički članak ili pismo takvog karaktera).

O tome šta je za mene značio onaj prvi susret šezdesetih, ona noć tamo, čudno, sasvim slučajno, u bifeu baš preko puta sinagoge (imao je samo jedan uslov, čim smo krenuli u noć, sklon je isključivo da ide u bifeu gde se pije s nogu – milo mi je što sam pronašao jednu fotografiju Danila u bifeu za šankom), o tome je već bilo reči na drugom mestu. Istina, uvek pomalo suspregnuto, jer pored toga što se oduševljavao Krležom (napamet je znao "Djetinjstva u Agramu" – sutradan sam nabavio plavi separat iz "Republike", i čitali smo ga zaneseno ja i moj prijatelj Domonkoš, koji je potom, pod dejstvom "Srce kuca pod reverendom" i "Djetinjstvo u Agramu", napisao svoj predivni mali esej, pored ostalog i "Prvo pričešće", gde dalje nastavlja niti mojeg delceta "Moj prvi esej") bio je zaljubljen do ušiju, a sutra ili preksutra je trebalo da ode na odsluženje vojnog roka. Uvek sam suspregnuto govorio o ovim momentima, ta od tada, minulo je već trideset godina, nisam kontrolisao ništa od ovih podataka. Ako se dobro sećam, služio je vojsku u Bileći zajedno s Lacikom Kapitanjem (koji će jednom dovesti Danila kod nas, u Cvečarsku ulicu, i onaj tren, kako Danilo stoji pored gvozdene ograde, pa oprezno protura ruku, u tom trenutku se još ne zna da li da ubere ružu ili da pomiluje glavu naše ogromne crne doge, godinama, decenijama me je pratio taj tren, da bi konačno, negde na Vajnštrase, u Nemačkoj, dan posle njegove smrti, bio eksponiran u pesmu). Pred zoru, kao da se iz Danilovih reči i dima cigareta izvila, ocrtala na plavoružičastom svodu, sinagoga s druge strane Futoškog puta. Prosto je udarao nogama (sasvim sigurno zbog toga je toliko hteo da ide samo u bifeu) u svom sivom mantilu, baš u onom u kojem je na fotografiji ispred plakate s Đulietom Masini. Strogo je vezano za naše poznanstvo što sam onda, na onim prvim stražilovskim susretima, prvi put video, naime nastupali smo zajedno: Mariju Čudinu...

Kako se zbirka pesama pretvorila u broj časopisa (u svom prvom pismu i vi još govorite o knjizi), odlučio sam da pored fotografija uredim i malu zbirku tekstova (mislio sam na kraće, zaista prigodne tekstove a ne na rasprave) u kojima ću čitaocima Mađarske pokušati da predstavim Danilov beogradski prijateljski krug. Naime, prateći recepciju Kiša u Mađarskoj, uvek sam osećao manjkavost: iza karakteristično, pomalo šematičnog, srednje-istočno-evropskog pisca-intelektualca nedostajala je beogradsko-crnogorska (jugoslovenskomeditersko- balkanska) osnova. Reč je o jednom ezoterično-mističnom (borhesovskom) krugu koji je bio sastavljen većinom od slikara. Kao druga glavna karakteristika mogla bi se izdvojiti njihova lišenost svake levičarske zaraze, svake levičarske revnosti, melanholije, čak u

tolikoj meri da su Šejka, Pekić i Mihajlov (koji je bio Danilov drug sa studija, i koga takođe prisne niti vezuju za Šinka – od njega, eto, zaboravio sam da tražim tekst) uzeli aktivnog učešća i u organizovanju, kraće ili duže vreme su proveli i u zatvoru. Da, ovog boemskog filologa, ovog homo poeticusa (koji je poetiku ipak kao homo moralis pisao, razdvajao: po - etika) ni romantika 68 nije pokrenula. Neko je i opisao šezdesetosmašku opsesiju, naime, da sada treba namamiti studentkinje, aktivistkinje crvenog univerziteta – pobiti ih kada su sasvim opijene ideološkim narkotikom...

Prva stvar je bila da pozovem njegovog negdašnjeg najboljeg prijatelja, urednika "Vidika", pa glavnog urednika "Nolita", Miloša Stambolića. Dobro sam ga poznavao još od vremena stražilovskih susreta i objavljivanja moje knjige "ZOO". Novosadski "Forum" je objavio Daviča u izboru Radomira Konstantinovića, a "Nolit" pak moju zbirku "ZOO" u Danilovom prevodu. Sećam se, ovo društvo je jednom sedelo skupa u kafani "Domino" – dakle u Bemovoj ulici (Nemačka – Ćirpanova – ne znam da li joj je sada promenjeno ime), zapravo gde je Danilo proveo svoje rano detinjstvo, gde se beskrajno odigravaju njegove knjige. U to vreme, ako bismo se našli u okolini Bemove ulice, Danilo bi se uvek gubio na izvesno vreme (jednom prilikom čak su, on i Vogel, preskočili preko neke ograde). Nedavno sam čuo da će biti obnovljeni, ponovo postavljeni arteški bunari u Novom Sadu. Jedan stari se još nalazi na uglu Bemove ulice, ispred dućana, možda i radi, treba da odem tamo i da proverim. Treba predložiti da se ovaj bunar nazove Kišovim imenom. Kako bismo lepo mogli ostvariti protivtežu propetim, džinovskim spomenicima konjanika po glavnim gradovima. Zamišljam svečano otkrivanje spomen-bunara Danila Kiša. Govornik umesto dugog slova pokreće veliki točak, napumpa kantu vode. Šta li bi i moglo biti dostojnije uspomene na poslednjeg boema u ovim mutnim, pijanim vremenima, u balkanskoj krčmi, koju pominje Krleža, gde je ugašena lampa?! Neki dan sam video ovde, na Telepu, na uglu ulica Petefi i Ivan Goran Kovačić (nazivi ovih dveju ulica, čujem, ostaju) jedan izvaljeni arteški bunar. Ličio je na izvaljeno drvo, čije poslednje žile još ne popuštaju, kao neman koja grize sopstveni pupak. Pokušao sam da pokrenem veliki točak, ali me je oterala škripa poput vriska, jer će me još smaknuti konkurenti koji skupljaju staro gvožđe...

Miloša je iznenadilo moje javljanje. S čuđenjem me pitao, Oto, pa vi me se još sećate?! Prestravila me je ta duboka depresija koju sam osetio iza njegovih reči. Njegova situacija, naravno, zbog brata političara, može biti još teža. Nažalost, nije mi obećao rukopis, ali ću ga zvati ponovo, ta nije on bio samo urednik "Vidika" i "ZOO", nego i "Anatomije" (i ljudi su u istoj situaciji kao i ovi polusrušeni, iščupani bunari.)

Zatim sam pozvao Glavurtića. Možda on zna najviše šta je za Danila značila likovna umetnost, za Danila koji je polagao prijemni ispit kod takvih epohalnih, velikih slikara kao što su Lubarda i Milunović. (Uzbuđuje me kako ćemo uspeli da reprodukujemo Danilove crteže. Ne može biti slučajno – trebalo bi promisliti o čemu je zapravo reč – da sam ja prvi objavio i crteže drugog subotičkog pisca, Geze Čata.) I Glavurtića je isto tako iznenadio moj poziv. Oto, vi ste još uvek u Jugoslaviji, pitao je začuđen.

Pokušao sam da mu objasnim kako sam ja još mnogo pre ovih događaja izgradio jedan lutalačko-šetalački način života pa sada ne treba da odem... Gorko se smejao. Ni on nije mogao da obeća rukopis, upravo se seli, rekao je (nisam ga pitao kuda), ali je pomenuo da negde ima svoj crtež Danila...

David, Kovač, Čudić, Reljić, slikar velike ruže, u međuvremenu su mi već poslali svoje tekstove, Kovač čak tri. Tekstove Glavurtića, Cerovića i Milišića pak preuzeću iz "Književnih novina", i tako, čini mi se, uspeću da se nasluti nešto o Danilovom zaleđu. U novije vreme se sve više bavim Milišićem (i njegovom suprugom, slikarkom Jelenom Tripković), uz Danila i Bojana Bema, ovaj prevodilac Frosta, ovaj pesnik koji je poginuo u Dubrovniku (prvi pesnik, obično govorim, koga je pogodila raketa) ponajviše simbolizuje onaj svet i duhovnost koje ćemo uskoro odista morati da iskopavamo kao Pompeje ali koji će za mene zauvek ostati, nasuprot svemu, definisani. (Poslaću vam esej koji sam napisao o Jeleni, tačnije avanturistički roman, naime, u novije vreme sve se pretvara u pravi avanturistički roman prepun užasa, kao što čujem, Jelena se opet probila nazad u Dubrovnik.)

Kako li da otpočnem priču o fotografijama, o komplikacijama oko fotografija, kada su me gotovo, u pravom značenju reci, pokopale?! Najpre su mi prijatelji fotografi rekli da zbog blokade nemaju hartije za razvijanje filmova. Ja sam onda doneo hartiju iz Pariza. Čim su ugledali hartiju iz Pariza, rekli su, odlična je, ali je za nju potrebna specijalna hemikalija. Na kraju jedna mala fotografkinja se prihvatila da ih razvije. Kada sam otišao po slike, u malom salonu nešto poput mračne komore, sve u jednom prolaznom dvorištu, zatekao sam fotografkinju u potpuno deformisanom stanju. Pomislio sam na najgore, ta grad je pun raspojasanih bandi u maskirnim uniformama. Ali me je ona smirila, rekla je da je pala u kupatilu, sutradan joj je, pak, pala saksija na glavu. Baš tako. Do sada nikada još nisam sreo osobu kojoj je pala na glavu saksija s cvećem. Počeo sam da se bojim, da strahujem, čak sam joj to i rekao, da će joj se dogoditi i nešto ozbiljnije (ta šta može slediti posle saksije?) i propašće filmovi. Treba li da kažem da je kvalitet fotografija, koje su s mukom bile gotove, bio loš, bile su tamne. Ali od tada, tek sam to sada primetio, idem sredinom trotoara, kako mi ne bi pala saksija na glavu, ovde u Cvećarskoj ulici, ta Danilova glavna ličnost iz "Apatrida", rađena prema Edenu fon Horvatu, pala je ubijena odvaljenom suvom granom, kao što i sam on beleži (ističe) u predvečerje Drugog svetskog rata...

Kako ću ja biti u stanju da napravim brevijar, da označim radikalnu vizuelnu koncepciju s tamnim fotografijama lošeg kvaliteta, na jeftinom, providnom papiru?! Da, u međuvremenu mi je pred očima počela da lebdi na liniji EX-antologije neka vrsta publikacije brevijarskog tipa, naime, najbolje bismo mogli da predočimo ulogu likovne umetnosti u Danilovom životu kada bismo kreirali jedan borhesovsko-medialski objekt – istovremeno napipavajući novu formu naše publikacije. Budući da sam (glavni?) urednik časopisa, kao što rekoh, a živim u Novom Sadu, i delom od beogradsko-parisko-rovinjskog materijala uređujem ovaj peštanskovespremski časopis-godišnjak, bojim se da neću biti u stanju da dovoljno utičem na ove naizgled

tehničke stvari. U "Symposionu" sam kolažirao zajedno s dizajnerima časopisa (ali već i s Lacikom Kapitanjem u "Forumu"). Bolje je da promašimo, da načinimo makulaturu, nego sivo, poluakademsko glasilo. Naravno, sve su to još samo snovi, lagano buđenje glavnog urednika, koji je decenijama spavao snom Trnoružice, negde u štampariji nekog dalekog "stranog" gradića. Ali upravo zbog toga ovaj trenutak liči na pokretanje istinskog časopisa, jer se začinje u teškim uslovima, iznad provalija, gotovo "na nedokučivoj grani", kao pčelinji roj.

Naravno, roman o fotografijama još ni izdaleka nije okončan. Prosto je neshvatljivo kako još uvek nisam uspeo da pribavim dve fotografije koje su za mene najvažnije. Mislim na poslednje fotografije s ružom i na onu koja je načinjena prilikom snimanja Danilove tv drame "Drveni sanduk Tomasa Vulfa". Ova poslednja (Danilo sedi na bolničkoj klupi s dva najdivnija jugoslovenska glumca, s Perovićem i Radmilovićem, sva trojica su već mrtvi) godinama je visila, uramljena, ovde u mojoj sobi, pre godinu dana sam je pozajmio prijatelju skulptoru koji se pripremao da napravi Danilovu plaketu. U međuvremenu je i on napustio zemlju...

Filmove sam na koncu odneo u Peštu (još će me ocariniti, oduzeće ih!), i tamo će ih ponovo razviti moj prijatelj Zatonji, adjunkt-fotograf u Višoj školi primenjenih umetnosti, pokušaće da ih očisti, uveliča...

Ovde, posle našeg telefonskog razgovora, kada je ispalo da ću vam ja lično odneti u Beograd fotografije koje su se vratile iz Pešte, kako biste ispisali uz njih legende, prekinuo sam pisanje pisma, prekinuo jer sam i inače primetio da već odavno umesto pisma pišem roman o bunarima na Telepu, o fotografijama. Pomislio sam, pa i inače će biti bolje ako dileme raspravimo u razgovoru, a kontrolisaćemo, odrediti meru i ovih mojih uspomena tokom samog razgovora.

Upravo sam se vratio iz Beograda. Uvek se radujem kad putujem u Beograd. Gotovo isto onoliko koliko sam bio voleo da putujem u Zagreb ili na more. Ali me ovo rastojanje katkada veoma iscrpe, isprlja (često bi bilo lakše odleteti za Pariz, nego se iz Beograda s mukom vratiti u Novi Sad, posle ovakvih putovanja čekanje od sat-dva na beogradskoj stanici predstavlja pravi tuš). U početku mi je smetala samo bučna novokomponovana muzika i što se u voz nabije dva puta više putnika nego što ima mesta, a sada primećujem da mi je već sasvim normalno kad iza džakova s peskom iskrсну vojnici koji legitimišu i pregledaju vagone, ukalkulisao sam i to da nas na ovoj liniji zaustavljaju dva-tri puta, ovu igru vojnika primam kao normalnu. Tim pre što je i među putnicima sve više onih u maskirnim uniformama, čovek se trudi da ne dobije frasa od hladnog, masnog dodira i bockanja oružja, oružja onih koji sede pored nas. (Među ovim osobama koje se prave važne u maskirnim uniformama smesta se zapažaju oni ljudi koji pristižu s fronta, oni su blatnjavi, prljavi, veoma tihi, pogled im staklen.) Bože, koliko maskirne tkanine treba da načine dizajneri, tekstilci! Koliko je već varijacija, tonova! U svojoj pisaniji već odavno istražujem, registrujem "Ton konca", a tek sad vidim da se zamajavam samo pozitivnim tonovima, tananim poput

daha, pratim samo tronuto poslednju pojavu estetičkih tonova, njihovo proplamsavanje i nestajanje. Meditiram, na primer, o boji trupca koji je izvađen iz Dunava dok je plovio nizvodno, a sada se nalazi kod komšijine ograde, ne govoreći ni reči o tome da komšija već drugu godinu ne izlazi na reku u svom čunu da lovi trupce, boji se leševa – da, u međuvremenu ni reč ne proslovim o plavo-zeleno-ljubičastoj voštanoj boji leševa koji plove niz reku. Iako je “Ton konca” zaista baš ova rđa, taj petrolej, ta kaki boja, ta voštana plavo-zeleno-ljubičasta, te beskrajne varijacije maskirnih boja. Jednog dana ćemo pogledati u ogledalo, i zaprepašćeno ćemo zaključiti da je i naša koža od puzla maskirne šare. Preobrazili smo se u krastače. Kal u svakom pogledu. Morali bismo više znati o suštini mrlja krastače. O apsolutnoj boji močvare. Razume se, ni slučajno ne bih voleo da kompromitujem ove jadne vodozemce, jer su oni, možda jedino oni nevini, pa ni inače nemaju samo maskirnu boju, ima među njima pravog živog jaspisa, da i ne pominjemo zlatne žabice, one s narandžastim nožicama! Gledam u novine ljudi koji sede ispred mene, gledam koliko naši političari vole ove nove američke uniforme – obogaćene sopstvenim folklornim elementima, kako se prse u njima. Nedavno sam čuo kako jedan deo kvaziintelektualaca, ministarčića (ni imena im ranije nisam čuo) odlazi, odlazio je na front za vreme vikenda, na frontove, kao pre što su, još u svom razdoblju sveznajućeg marksizma, išli u lov na divljač: da pucaju...

Sada sam stigao, probio se nazad u Novi Sad, i čim sam opet seo za prepun sto s dokumentima o Danilu i s njegovim tekstovima (četiri predivne novele sam progutao još u autobusu: jedan potpun mali posthumni Kišov opus dakle, ovako sada možemo da objavimo čak dva opusa: Danilovu poeziju iz mladosti i novele koje okončavaju njegov život!), kako bih još svež, već koliko čovek može biti svež posle jednog ovakvog puta (sve duže se treba tuširati da bismo se oslobodili maskirne boje), pribeležio zadatke koje treba obaviti, gledišta koja treba uvažiti, iznenada me je tresnula po glavi silesija pitanja, problema koje ni tokom našeg dugog razgovora nisam uspeo da izložim, niti da dotaknem. Moje interesovanje doseže do provincijskog naučnika koji se priprema da napiše celu monografiju, iako ja nemam nameru da pišem ništa izvan pesama i novela. Naravno, posvršavali smo ogroman broj stvari, dogovorili se, otkočili. Ali, velim, zalud su delovali na mene, nisam umeo da budem toliko obazriv, da se usmeravam na suštinu, da budem koncizan, kao vi u svojim suspregnutim propratnim tekstovima, fusnotama koje imaju vrednost eseja, u kojima se nalazi, tek sada vidim i to, skrivena ona ispovest koju sam ja toliko želeo. Ali moj problem je pre u tome što nisam uspeo da razložim, da predočim u svom stilu suštinu svoga doživljaja Kiša, stanovišta *EX* broja o Kišu, čak ni onoliko kao u prekinutom pismu. Zbog toga sam se ponovo vratio svom konceptu pisma, zbog toga se grčevito držim ovoga svežnja, koji će, istina, pre postati dnevnik nego beleške za “Ton konca”. Vratio sam se kući gotovo neobavljena posla (vama, Mirjana, ostavljajući i sada mnogo posla!) zato što su me – i voleo bih da vam o tome govorim: potpuno očarali ponovo viđeni crteži i slike. Neverovatno, ali mi se tačno dogodilo isto što i 68. prilikom posete. Sećam se svake slike, svakog slikanog-crtanog mikro-detaljja, a uopšte se ne sećam, na primer, problema vezanih za prevođenje

moje zbirke stihova (izuzev Danilovih negativnih primedbi na moje pesničke postupke, zahvate koji su, kako je on rekao, isuviše pesnički u pojedinim pesmama). Tog dvodnevnog beogradskog boravka se sećam kao posete galeriji, posete jednoj najboljoj (ne znam da li je onda mogla bogatija biti zbirka Mirka Kovača?) galeriji *Mediale*. Kad bi trebalo da izvestim o toj poseti, i onda bi nastao pravi tekst o likovnoj umetnosti (onda u očaranju azurom i hlorofilom, sada pak bojama terena). Pa tamo je bio Zecov prozor, u pravom prozorskom ragastovu (Bože, šta je sa Zecom, gde je, šta se zbilo s njegovim sarajevskim ateljeom?!) – našao sam se u istoj situaciji kao junak Danilovog teksta u katalogu, i bila je tu Reljićeva *Ruža*. Sećam se da ni uveče nisam odvajao pogled od nje, primetio sam da je vidim i u mraku – kao da Ružu gleda mačka ili sova. Pominjao je da ste slike podelili, mada, čudno, galerija je i ovako ostala gotovo potpuna, ubrzo se dopunila, presula opet od istog onog materijala. Odista je reč o mističnim predmetima, ne o slikama, ne o pikturnim egzibicijama koje su manje-više sinhronizovane sa svetskim modama, nego, rekoh, o mističnim predmetima – o rekvizitima u kojima je za mene bolje sadržan duh Danila (pedesete i šezdesete godine njegovog Cetinja, Herceg Novog, Beograda) – jer ni slučajno pravu duhovnost toga doba nisu značile pro i kontra, u suštini marksističke ideološke struje – bolje je sadržan u ovim mističnim predmetima nego u tekstovima kritičara i hroničara. Mistični predmeti. Unapred su i pravljeni kao takvi, pa ipak tek sada su postali to, sada, s Danilovim odlaskom, s eksplozijom našeg sveta. Koliko je Danilo voleo da se fotografiše pred ovim slikama. Naročito ispred *Ruže*. Ne treba ni da kažem, u njegovom slučaju je ipak drukčija uloga fotografija. Za mene već samo ovi predmeti umeju da govore o tome zašto je baš Beograd postao središte (osnova, luka) odakle se potom mirno mogao udaljavati, bežati, kao što se stvarno i dogodilo, zauvek. Rodio se u Subotici, živio u Novom Sadu, pobegao u Kerkabarabaš, da bi potom, kao posle lošeg sna (ovaj loši san je predmet njegovog opusa) počeo u Crnoj Gori od samog početka u doslovnom značenju reči na jednom drugom jeziku jedan novi život. Ali da bi otputovao u svet, da bi otišao kao svaki normalan čovek, za to je njemu bila potrebna, kao što kaže, čvrsta tačka, jedna luka, koju je našao i označio u Beogradu, zajedno sa prijateljima Crnogorcima, slikarima (Dado, Glavurtić, Tošković itd.) i sa sinom ruskog emigranta kartografa, Leonidom Šejkom, luka koja je bila u oštroj suprotnosti s marksistima, nacionalistima, socrealistima i apstraktnim slikarima. Istina, Danilo Beograd nije nazvao središtem sveta, kao na primer Glavurtić i Magarašević, ipak mu je bio preko potreban. Ovde treba da prepisem ključne pasuse iz "Izleta u Pariz" (1959) koji se na to odnose.

“Još pre nego što sam i mogao da zamislim taj iznenadni poziv na put, jedne me noći hercegnovske obuzela čama počeh da čeznem za Beogradom. Sutradan, dok sam čekao na tivatskom aerodromu avion za Beograd, sumirah u svoj notes žalosni lirski bilans mog hercegnovske solilokvija – uzaludna i glupa rabota:

Svirao sam uporno svoj beskrajni, atonalni *Nocturne opus 1*, na minijaturnoj, rasklimanoj 'Eriki', a kroz otvoren prozor je dopirala vilinska pratnja cvrčaka i

vokalni intermezzo kukavice koja je pod mojim prozorom naricala u mekoj Jadranskoj noći sve dok ne bi izbledelo tečno zlato mesečine i dok se ne bi po prozoru razlio ljubičasti akvamarin praskozorja, a ja, omamljen nokturnom i gorkim plavim dimom, odlazio na počinak, zamišljajući kako se nad Bokom diže ružičast cvet jutarnjeg sunca i kako se more, bistro i umiveno, blago ljeska u senci pinija, pod zelenom lepezom palmi.

A već sam predveče lebdeo kao u snu nad Beogradom zagledan kao u kakvo čudo u đinđuve i ogrlice njegovih sijalica koje su iz te ptičje perspektive izgledale zamamne i skoro nedostižne. Posut pepelom po glavi, pokajnički i u klimaksu tihe radosti povratka, ja sam odjednom, gore u čistom zraku, na nekih hiljadu metara od zemlje, ostavio svoje šareno, kočoperno kosmopolitsko perje i spustio sam se na beogradski aerodrom kao u svoju matičnu luku.

S tim mi je osećanjem, da sam jednom zauvek pronašao svoju matičnu luku, bilo lako krenuti na put.”

Predmet, mistični predmet koji me je začarao: beše Šejkina malena slika na drvenoj ploči, možda samo 20x30 centimetara. Da, najveće dejstvo načinila je na mene najmanja slika: *Cibetka*. Cibetka je stalni motiv Šejkinog slikarstva – i poezije Marije Čudine. Dobro bi bilo znati u čijoj umetnosti je iskršlo (otkuda i kako itd.) ovo dlakavo biće. Šejka je Mariju od milja nazivao Cibetkom (i ova mala slika bi se mogla nazvati tepanjem), i čas bi je slikao stvarno, u dugoj beloj haljini, s malenom okruglom crnom glavom, na mestu očiju karbunkul kao pesnica, a čas ju je predstavljao slikom cibetke u renesansnom ili holandskom maniru. Nisam znao nikoga ko bi toliko ličio na đavolčića ili anđelka, kao Marija Čudina, ta “Nestvarna devojčica” (kao što kaže naslov njene prve zbirke). Bila je produhovljeno biće u doslovnom značenju reči. I Danilo je o njenoj poeziji napisao jednu od svojih najboljih, najobimnijih studija. Na maloj slici među šejkinskim predmetima mala cibetka, rekoh, sve u svemu o tome je reč. Mala drvena ploča je na jednom mestu zasečena testerom, i ja sam taj usek (čak i onda ako je bio već i na pronađenom parčetu daske) smatrao nekom vrstom vrata kroz koja je Marija mogla neprekidno da prolazi. Da, imala je stalni ulaz u Šejkinu sliku, i kad ju je Šejka napustio (ili otišao dalje, ovde bi trebalo naći precizan izraz), i kada je umro, Marija se još više povukla na slike. Uselila se u šejkinski mise en scene. Tamo je živela sama. Cvokoćući, sve do smrti, i kao da je Šejka čak i to naslikao – unapred. Naime, na njegovim slikama iskrsavaju kosturi ptica i sitnih životinja... I ja čuvam dve-tri njene knjige. Roman “Amsterdam”, na primer. Pominjem njenu prozu jer Danilo nju nije doticao. Ne poznajem njene posthumne knjige objavljene već u Zagrebu. Da, ovde treba da pomenem da je približavajući talas nacionalista uspeo da zagorča život čak i ovom nestvarnom biću, da zagorča, naime, Marija je bila hrvatska pesnikinja u Beogradu. Voleo bih da se pozabavim umetnošću Marije Čudine – ne samo zbog toga što je bila biće blisko Šejki i Danilu, što je gotovo iznutra živela u njihovom svetu (s Danilom je napravila dug intervju u “Startu”), nego i zato što je reč

o vanredno originalnoj umetnici. I smem da se nadam da ćete i vi, Mirjana, istupiti iz svog skromnog filološkog žanra u našem izboru posvećenom Mariji, i pomoći ćete nam da prikažemo onaj svet u kojem je ovo biće lepetalo i udaralo svojim nevidljivim, ogromnim, raskrvavljenim krilima.

Ponekada i u mojim pesmama iskrasne cibetka i tada, mada stvar nema nikakve veze s Marijom i Šejkom, ipak osećam njihovu blizinu i dodir.

Ali da bih mogao da detaljnije i, naravno, stručnije opišem (jer se moja stručnost očituje samo na terenu opisa) onu malenu ikonu koju ste, kao što ste pričali, dobili od njenih sestara posle Marijine smrti (i Marija ju je čuvala kao ikonu, a i vi imate prema njoj odnos kao prema ikoni), morao bih opet da doputujem u Beograd, opet da sednem ispred nje...

Kada sam rekao da su i od posete 68. i od sadašnje posete ostale u meni samo slike, nisam rekao istinu, naime i onda i sada je bilo još nešto. Nešto što je bilo u kontrapunktu sa svetom slika, svetom azura, hlorofila, ružičaste ruže (o pesmama – mada smo baš njih tesali – o novelama – iako mi je i sada torba bila puna novela, Danilovih nepoznatih, neobjavljenih novela – stidljivo nismo govorili). Nešto što još onda nismo izgovarali, ali smo počeli da osećamo, kao neki zgusnuti mijazam, kao nešto što počinje da se stvrdnjava u našim želucima. Što onda još nismo, a sada već nismo izgovarali, jer je to sad već toliko da će sručiti na nas ceo nebeski svod. (I odista ga i sručuje na nas.) Ne možemo ni da povratimo to. Jednog dana smo se probudili, zaglavilo nam se u grlu. Usta su nam postala premala, smešno malena, samo možemo da proslovimo nekakav cvrkut, kao malene ptice pevačice. Onaj mijazam od kojega se profinjeno mrštimo, kao da je (mada precizno znamo da nije kao da je, nego je nedvosmisleno ono što jeste) gorkast smrad, zadah zapaljenih gradova, ljudskih tela. Danilo ga je, kao prvi, nazvao manijom ludila, sistemom zabluda, pored kojega duševno delovanje bolesnika ostaje logično, čak toliko logično da je za trenutak u stanju da poremeti, zbuni ceo svet (ili bar polovinu). (Ko preživi, on će mu se smejati, kao u nekom Čaplinovom filmu.) Danilo je to nazvao paranojom. Ono što ja nazivam mijazmom. Šta je to mijazam, pitam već i sebe sama. Materija koja kvari zemlju, vazduh – lepljiva materija koja postaje sve lepljivija i pretvara sve u lepljivost. Antimaterija. Ona dovodi u opasnost i slike, oštećuje ih, uništava. Moja je supruga ovih dana govorila u dnevnoj sobi kako treba da odemo odavde (najpre želi samo da iz Novog Sada ode kući: na Palić, kaže da se upravo prodaje Kostolanjijeva vila). Šta bi ponela sa sobom, pitam je, prikrivajući neozbiljnošću svoju uplašenost. Za trenutak je postala nesigurna, a zatim: pa slike (Konjovića, Berna, Handine slike i Vinklerove – Vinkler joj je bio profesor...). Neverovatno, budući da do sada zaista ničim nije pokazivala da je toliko vezana za slike, one su bile moj resor, strogo su pripadale mojoj struci...

Ako se ne varam, moglo je to biti negde oko prvog juna. Prethodnog dana je bila održana čuvena 14. sednica Centralnog komiteta komunista Srbije, sutradan ili preksutradan su počele demonstracije studenata.

Danilo i ja smo odlučili, kako bismo se malo isključili iz prevodilačkog posla, da odemo u bioskop. Spuštalo se veče, ali još nije bio mrak. Danilo je u trafici kupio cigarete i novine. U hodu je zapalio i raskrtilo novine ("Politika"). Podsećao je na Belmonda iz filma "Do poslednjeg daha" (inače je ličio na Belmonda, možda ponajviše na njega, naravno, ne želim da se petljam u posao mojih prijatelja koji procenjuju fotografije). Klatario se pored mene s rukom nabijenom u džep, nisam imao pojma u kojem delu grada se nalazimo. Danilo je odjednom stao kao ukopan. Dugo je stajao nepokretan, pa se sve više i više naginjao napred. Već sam se bio uplašio da će pasti, licem će tresnuti o beton. Pomerio sam se malko ispred njega da ga zgrabim ako počne da pada. Nisam imao ni pojma šta to može biti u novinama. Pomišljao sam, ako počne da se smrkava, pokrenuće se. Oglasio se posle mnogo vremena bacajući novine u kontejner iz koga se dimilo. Dobrica je otvorio srpsko nacionalno pitanje. Više nije govorio. Čutao je i za vreme projekcije filma. Na povratku kući pored mene je koračao jedan apsolutno osetljiv čovek (kao da je oderan – i kasnije sam tačno osećao šta mu je napalo unutrašnje organe, šta ga je oborilo). Kod kuće smo opet nastavili s pesmama. U pesmi "Portret s ožiljkom" zamenio je "kedves" (draga) sa "dear". Šta veliš, pitao je. Dobro, rekao sam, mada onaj ožiljak od deset santimetara, o kojem je reč u pesmi – za koji se ne zna da li je trag pokušaja ubistva ili samoubistva, krasni vrat moje supruge kao neki dragoceni nakit...

Neko je nedavno pisao da je Danilo bio prvi koji je reagovao na paranoju, on je egzaktno osećao da pojava takozvanog nacionalnog pitanja kao ideologije može da vodi samo u krvoproliće, u rat. Nacionalno pitanje, dodajem ja, smeo bi da podigne samo granični talas ekonomskog prosperiteta.

Danilo je bio gotovo jedini srpski pisac koji se podjednako ustezao od ideologija levičara, marksista, boljševika i desničara, nacionalista. Kako je duhovito umeo da zadirkuje one svoje prijatelje kod kojih je nanjušio ideološke sklonosti ovoga tipa. Laslo Sekelj mi je pričao kad bi se susreo s Danilom, ovaj ga je već izdaleka počeo da bocka zbog njegovog novolevičarstva, ne bi sačekao ni da sednu, dodaje Laci. I Ištvana Eršija je voleo da zadirkuje, naročito zbog njegove vezanosti za Đerđa Lukača (mada se i Danilo mnogo bavio Lukačem, više puta je pisao o njemu), prigovarajući da će mu marksizam upropastiti stil. Mislim da ne grešim ako kažem da je Danilo bio jedini od koga je on prihvatao, podnosio ovakve primedbe, zadirkivanja, kome nije uzvraćao iz istih stopa, s kojim ne bi odmah započinjao strasnu i duhovitu raspru. Erši se mnogo pre vezao za Danila nego što je Danilo bio poznat u svetskim razmerama. Tako se lepo umeo da divi Danilu, kao niko. Danilova pojava ga je prosto hipnotisala. Nije slučajno što je Erši upravo onaj koji je – bar među mojim poznicima – najviše osećao, voleo Beograd. Možda se Danilo ponajviše ustezao od Derijevog levičarstva.

Upravo se onda pojavio, u najreprezentativnijoj biblioteci, Derijev roman "Nedovršena rečenica". Dosadan ko Deri, ponavljao je beogradsku krilaticu. Danilo je živeo u punoj začaranosti Kostolanjijem. Kad bi ga pitao za omiljenog pisca, odmah ga je navodio pored Borhesa. Inače me je uvek zadirkivao da ne postoji dobar, moderan mađarski roman. Jednom kada je u Novom Sadu opet zajašio na to pitanje, poveo sam ga kod Katalin Ladik, naime, baš kod nje je bio moj primerak Sentkutijevog romana "Prae". Kao da sam mu posredstvom Kati pružio šalabakter. I odista, posle čitanja "Prae", bio se predao. Nije prestajao da se njime oduševljava. A onda sam ja počeo da ga peckam da mu se roman dopada samo zato što ga je dobio iz ruku lepe žene, da bi mu se tako mogle utrapiti i loše knjige... Imao je nameru da poseti Sentkutija. A Derija je sada opet grdio zato što je oduzeo prostor Sentkutiju, jer možda više nikada neće biti prilike da se objavi obimniji mađarski roman. Kasnije – već prilično posle Danilove smrti – Derijev roman "Duga kasna jesen" imao je lep uspeh u Beogradu. Mislim da bi se "Duga kasna jesen" više dopala i Danilu. A od tada su objavljeni i obimni mađarski romani, mislim, na primer, na knjige Đerđa Konrada. Što se Kostolanjija tiče, zapazio sam da od njegovih romana zna samo "Anu" (hteo je i da je prevede, ali urednik čuvene biblioteke, Vasko Popa, čitajući prve stranice romana, uplašio se da je reč o nekoj levičarskoj knjizi, i odustao je od objavljivanja), zbog toga sam mu, poslao lepo izdanje Kostolanjijevih romana, ličilo je na francuske knjige, u seriji remek-dela – a zauzvrat, sećam se, tražio sam baš vašu monografiju o Artou ("Surovo pozorište")...

Još sam vam hteo nešto reći vezano za Danilovu smrt. Bio sam u Nemačkoj, negde na Vajnštrase, u jednom malom zamku nekog bogatog vinogradara. Prispelo sam tamo nedelju dana ranije, zajedno s Martonom Kalasem, iz Manhajma – nemački pesnici tamo prevode naše pesme – i uveče smo, nas dvojica, više puta razgovarali. Jednom prilikom je Marton (sjajan mađarski pesnik nemačkog porekla) poveo razgovor o Danilu. Šta sada piše, pitao je. Bolestan je, odgovorio sam. Nedavno je u Pešti sreo Danila, progovorili su nekoliko reči, rekao je, ali nije primetio da je bolestan. Nažalost, zaista je bolestan, rekao sam. Posle razgovora sam se vratio u svoju malu, kaluđersku ćeliju. U zoru me je probudio telefonski poziv moje supruge: Danilo umro. Čuvam nekrologe iz nemačkih novina. Sutradan je i Petri stigao u Vajnštrase... Sve ovo pominjem, jer ne mogavši da stignem kući na pogreb, počeo sam sve intenzivnije da se bavim njime. Prethodno sam se upravo bavio jednim drugim subotičkim piscem. Tamo sam pisao veći deo knjige o Čatu. Pesma "Jezik deteta (in memoriam Danilo Kiš)" takođe je nastala kao deo knjige o Čatu, jer i u pesmama o Čatu se nalazi motiv jezika zamrznutog (iščupanog) za kvaku (kvaka sveta?). Kasnije, kada sam se vratio, jednom prilikom su me Tišma i Judita Šalgo pitali da li bih nastupio s njima (kako ne bismo i mi bili homogeni, kao gotovo svi, homogeni, prehomogeni) na spomen-večeri Kišu koju organizuje novosadska jevrejska opština? Danima sam se pripremao, čuvam ceduljice (pesmom "Jezik deteta" onda još nisam bio zadovoljan). Iznenadila me je masa slušalaca nagurana u spojene prostorije. Iz Beograda je stigao i Filip David.

Govorio sam o tome da je Danilo svoj život (smrt) vezao za majku: kršten je u pravoslavnoj crkvi (moj komšija je crkvenjak u toj crkvi – najljubazniji čovek u Cvečarskoj ulici, a moj pas, za mene potpuno neshvatljivo, ipak je ugrizao jedino njega u celoj ulici, crkvenjak je od tada još ljubazniji prema nama, gotovo svaki put kao da traži oprostaj od nas što ga je naš pas ugrizao, a kad je video da je psu odsečena noga, umalo se nije rasplakao), po pravoslavnom obredu je sahranjen u Beogradu – u onu luku (i to još uz obred najradikalnijeg pravoslavnog sveštenika-ideologa), a delo pak za oca, mađarskog Jevrejina, za mit oca, koji je iskopao, prikupio, složio sa strpljenjem i obazrivošću arheologa od jednog pisma pisanog na mađarskom jeziku (i meni je pokazao 68. to pismo pisano na svilenkastoj hartiji), od dva-tri ništavna predmeta, od uspomena, mirisa, tonova. Zbog toga je voleo da veže oca za gospodina Bluma. Ime Virag je kod njega jedno od najčešćih. Više puta je pominjao da je njegov otac u Zalaegersegu išao u istu školu u koju i Džojsov model. Danilo je ovde malo pomerio sliku, naime, gospodin Virag je bio poreklom iz Sombatheja. Prijatelja Ladanjija sam zamolio da istraži ove stvari. Interesovaćemo se kod MAV-a (Mađarske državne železnice) za autora famoznog reda vožnje.

Danilo je sebe smatrao poslednjim jugoslovenskim piscem, citirao sam ga u verskoj zajednici, naveo sam njegove reči – i to u intervjuu peštanskom listu “Népszabadság”, mađarski (i tačno sam osetio da su gotovo svi razumeli). Na pitanje o pripadnosti dao je 1989. godine sledeći odgovor:

“Ne bih hteo da pravim nadobudna poređenja, ali mogu reći da je moja sudbina nekako kafkijanska. Što znači: jevrejska sudbina. Šta više: istočno-srednje-evropska jevrejska sudbina. Ima onih koji misle da bi upravo to trebalo da mi pruži neku vrstu identiteta. Ja u to ne verujem. Ne zbog toga što sam samo polu-Jevrejin, nego zato što se moj život odigrava u više kultura, u više jezika i u više zemalja. Možda sam ja jedini koji sebe smatra jugoslovenskim piscem.”

Ovom citatu sam samo dodao da je čudno da je samo ovaj pisac, koji je sebe smatrao jugoslovenskim, morao da napusti Jugoslaviju. Ne-jugoslovenski pisci još su i onda svi bili komunisti, komunistički funkcioneri. A onaj koji tumači ove reči, pridodao sam još, takođe je osuđeni pisac.

Danilo je organski deo jugoslovenske mađarske književnosti i umetnosti, isto onako kao što su to Krleža, Tišma ili Konjović, na primer.

Susreo sam se s Paskal. Često dolazi kod svojih prijatelja u Kamenicu. Razgovarali smo u velikom, praznom restoranu, pored ogromne Meštrovićeve skulpture. (Bojim se da će je jednog dana odneti i postaviti na njeno mesto još ogromnijeg i nezgrapnijeg konjanika, našao bi se – ne treba se plašiti – i skulptor.) Bila je mila, obećala je da će pomoći da se obrade Danilove pariske godine. (Za sada, rekao sam i njoj, preuzeću Cerovićev tekst.) Ali, na žalost, saopštila mi je, ima problema s dvema

novelama, za sada ih ne možemo objaviti, treba sačekati francusko, odnosno američko publikovanje. "Lauta" je ponuđena pariskom časopisu, a "Golec" pak "Newyorkeru" (koji je prvi objavio i "Enciklopediju mrtvih". Mislio sam da ću se onesvestiti, jer su "Apatrid" i "Dug" u međuvremenu već objavljeni na mađarskom – za mene, na žalost, nije utešno da su ih objavili bez autorskih prava.) Naravno, ja sam joj obećao da ću se strogo pridržavati uslova, već i zato što EX nema para da se nadmeće s velikim svetskim časopisima oko prava za prvo objavljivanje. Znači, treba, razmišljati a novoj koncepciji. (Više ne mogu da telefoniram, cela mesečna plata mi ode na telefon. Mada ponovo treba da zovem i Upsalu, naime pored Petrija i Domonkoš je obećao pesmu o Danilu.) Znači, nije mi lako da primim k znanju da se broj ruši kao kula od karata, kada se inače održavam iznad ovoga užasa držeći samog sebe za kosu. Katkada pomislim da se nisam bio izgubio u ovoj džungli koncepta (prema svemu nije isključeno, svesno sam načinio ovakvu difuznost, đavolje zamešateljstvo), možda bih već vrišteći jurio ulicama. Čim smo završili razgovor i Paskal otišla, ja sam još jedno vreme dremao u prostranom, pustom restoranu – tresnut po glavi grčevitom bronzanom šakom. Kada sam konačno ustao, primetio sam da je za stolom iza naših leđa ipak sem nas bio još jedan čovek. Čovek koji je mogao da čuje naš čudan razgovor. Čovek koji je takođe pisac... Zbunjen, javio sam mu se.

Osluškujem da li ptice skakuću po simsu prozora (rad gospodina Čilaga – odavno već nisam bacao mrve ni semenke, naime, u zadnjem dvorištu postoji ozbiljna hranilica za ptice, tamo čak visi i guka loja) ili samo pada inje s crnog ringlova? Inje. Srebrna strugotina jeseni.

Danas je telefonirala Paskal. Verovao sam da je otputovala u Pariz. Javila je da je "Golec" objavljen, a "Newyorker" ne reaguje (plaše se jugoslovenskih stvari) – i tako ipak mi dobijamo pravo na prvo objavljivanje. Radujem se, ali to ipak ne znači da "Lautu" ne može prevesti s francuskog neki nedeljni list. Njih ne interesuju autorska prava, a i hitriji su od nas. Pomenuo sam joj da ćemo iz njenog prevoda "Peščanika" (Gallimard) preuzeti predgovor Pjotra Raviča, koga u noveli toliko pominje Danilo, odnosno Autor. Znači, dalje otvaramo (s dva propratna mala teksta) borhesovski svet novele. Čini mi se da će ovako nastati uzbudljiva stvar. Časopisni prostor. Šteta što nema vremena da se još dalje otvara ovaj sistem ogledala. Trebalo je prevesti i nešto iz Ravičovog romana koji se pominje u noveli (Paskal je obećala da će poslati roman), i neki tekst o Raviču, pa i fotografiju. Ja, inače, novelu "Golec" smatram za jednu od najboljih Kišovih novela, ne znam zbog čega, ali mi je bliža i od novela iz "Enciklopedije mrtvih" (kao i "Dug", na primer): s onim ogromnim pacovom u središtu – koji se u doslovnom značenju reči izvlači iz Ravičovog romana – pored same rake. U jednom od sledećih brojeva bavićemo se Veličkovićevim pacovima (ja u njima vidim antimetaforu ideologija – jedan beogradski pesnik nazvao je pacova atomskom bombom), čija užasna jurnjava za mene priziva "Mansardu": "Onda sam otvorio vratanca na odžaku, a gomila miševa i pacova se sručila cičeći." Drukčije su zakonitosti posthumnih dela, druga poetika – pa i inače zašto bismo mislili da je mera

mopasanovski ili čehovski ili momovski model novele. Odlomci, nedovršenosti – isto kao i u slučaju “Pesnika revolucije” – mogu biti tek fingirani, cela moderna estetika i filozofija rvu se s ovim problemom (posebno sada u doba renesanse Ničea), mada nigde nema traga njihovim konkretnim prilagođavanjima.

Radujem se Toškovićevom portretu Kiša.

Opet sam se susreo s Paskal. Ovaj put ne u centru, ne ispod grčevite pesnice (još uvek osećam njen udarac po glavi), nego u jednoj od onih malih kafana koje su se poređale naspram Futoške pijace – koja je postala crna pijaca, centar za šverc i, verovali ili ne: u “Flamingu”. Dve kafane (Cafe bar) su otvorene jedna pored druge, “Joily” i “Flamingo” (ne znam da li sam vam pričao da sam i na Floridi bio na Ramingoroadu, a i u Avinjonu – tačnije na ušću Rone, vijao sam flaminge). A na moje veliko zaprepašćenje “Flamingo” je ofarban u tamnoljubičasto, a “Jolly” u ružičasto. Pogrešili su u tonu, ili su prosto verovali, mislili da je flamingo ljubičasta ptica. Pa kad su otkrili grešku, neko ih je upozorio, pokušali su da izvrše korekciju na taj način što su “Jolly” prefarbali u skerletnu, flamingo boju... Ne treba ni da objašnjavam, smesta smo napustili kafanu, preplašivši se od mrkih dilera (u ovom kraju se ozbiljno puca – ovih dana je i kod nas bio veliki vatreni obračun u “Monaku”, bivšem kafe-baru “Ruža”, glavni junak, koji je izrešetan, ali je ipak nestao bez traga, vozio je kola sarajevske registracije itd.). Obradovao sam se ovome susretu, ali sam malo i strahovao. Strahovao sam da “Newyorker” ipak polaže pravo na novelu “Lauta”, da “Golec” još uvek nije objavljen na francuskom, a možda ponajviše, ako sve i bude u redu, ni tada nećemo moći da platimo autorska prava, jer je zapravo reč o dve Kišove knjige. Ali videći moju smetenost, Paskal me je smesta smirila. Novele su slobodne, a ni za honorar neka ne brinemo. Čak je rekla da su slobodna i prava za objavljivanje romana u Mađarskoj. Dobro bi bilo naći izdavača koji bi smeo da se upusti u objavljivanje celokupnog Kiša na mađarskom, ili bar kao nekakvu probu, po Galimarovom modelu, objaviti u jednom tomu porodični ciklus, “Rani jadi”, “Bašta, pepeo”, i “Peščanik”, “PORODIČNI CIRKUS”. Najpre ću razgovarati s izdavačem “Jelenkor”, ali sam pomislio, ako bi vespremsko društvo uspelo da dođe do kompjutera, onda bismo i mi mogli da postanemo specijalizovani izdavač za Kiša, izdavač koji se kladi na njega (naravno, odmah bismo mogli objaviti No-drame Judite Kemenecki i prevode Hildegarda fon Bingena, sabrane pesme Domonkoša i Konca).

Paskal prevodi eseje na francuski, i konačno posebno “Anatomiju”. Pitam je da li je vratila u knjigu onu fusnotu o košavi, koju je cenzura izostavila. Kad već nije, onda sam joj sugerisao (Interesuje me vaše mišljenje o tome?) neka je uključi među eseje.

Pričala mi je uzbudljive stvari, za mene potpuno zaprepašćujuće, o bici koju vodi s francuskim izdavačima (neprekidno bi da ublaže Danilov stil, za njih je neshvatljiva ova nemilosrdnost koja podseća na pamfletski krležijansko-sabodežeevski jezik – na čudan način, upravo zbog stila, pada mi na pamet Danilova velika rasprava o Selinu u cetinjskom listu “Ovdje”, mada je određene delove iskoristio u svojoj “Knjizi kraljeva i

budala”, ali bi zbog stavova koji se odnose na Selina objavljivanje moglo biti interesantno, tim pre jer je Selin jedan od najpopularnijih pisaca u Parizu). Preporučila je da ostvarimo kontakt s Gabijem Glajšmanom, švedskim piscem mađarskog porekla, s kojim je Danilo bio počeo da piše svoju poslednju knjigu. Priča da su Danilo i Gabi razgovarali mađarski, Gabi i Paskal engleski, Danilo i Paskal srpskohrvatski – a u međuvremenu, u ovoj vavilonskoj zbrci (koja je odista bila prirodna Danilova sredina, jednog od najbriljantnijih srpskih stilista) Paskal je kucala francuski tekst. Od ovoga materijala i vi ste mi poslali jedan odlomak, koji sam ja, poput neke vrste pogovora, zaključnog teksta, priključio novelama. Glajšman bi mogao da priča uzbudljive stvari o njihovom prijateljstvu (Levi ih je povezo), o onoj planiranoj knjizi.

A mnogo smo razgovarali i o Milišiću. Kaže da bi želela da prevede na francuski Milišićeve kratke proze o ostrvima iz okoline Dubrovnika. Pomenula je i da je Jelena – naravno, opet avanturistički, putevima opasnim po život – stigla u Dubrovnik. Opet smo se vratili na Milišićevo poslednje pismo, koje sam ja pomenuo u malom eseju pročitanoj prilikom formiranja Beogradskog kruga (objavljen je u listu “Vreme”). Naime, o tom fantastičnom pismu, gotovo s drugog sveta, pisao sam kao da je bilo adresovano Bemu. A istina je da je bilo namenjeno Bemu i Paskal zajedno. Pismo je znači imalo dva adresata, i Paskal je mogla i da se naljuti. Rekao sam joj da se upravo spremam da priberem svoje tekstove koji se bave Milišićem, Bemom, Jelenom – Dubrovnikom (takođe u “Tonu konca”), i onda ću ponovo napisati onaj deo koji se odnosi na pismo (mali prigodni tekst bi bio isuviše komplikovan da sam počeo da razjašnjavam dvostruku adresovanost). Dok smo o ovom pitanju razgovarali (rekla je da joj je Milišić napisao mnogo lepih pisama), pomislio sam, u piceriji “5+”, gde smo se smestili posle “Flaminga”, da bi i ovo moje pismo (beleške o tonu, studija o tonu) zapravo trebalo da ima dva adresata. Bar u trećem delu pisma treba da oslovim Paskal. Da joj napišem, kao što sam joj ispričao, nova poglavlja avanturističkog romana o fotografijama (i ona ima nekoliko pariških otkačenih fotografa, samozvanih specijalista za Kiša).

Naravno, ostanimo s obema za sada na tome da ćemo videti šta ćemo uspeti da ostvarimo od ovog prikupljenog, nagomilanog materijala. A onda ćemo pokušati dalje, pokušaćemo da časopis EX (EXIT) pretvorimo u časopis koji se konstantno bavi Kišovom ostavštinom, Kišovim opusom, Kišovim prijateljskim krugom, mesečevim prstenom, naravno, u duhu negdašnjih “Vidika” a ne nekog naučnog glasila.

Uz pismo (uz ovaj stadijum tona) želeo bih da priključim još nekoliko rukopisa. Nadam se da ću imati vremena i strpljenja i mogućnosti da ih prekucam.

Tekst koji sam pisao za osnivački skup “Nezavisnih pisaca” u Sarajevu, dakle parnjak malom eseju o Milišiću, Gospode, kako je čudno ponovo čitati ovaj tekst koji se sačuvao takođe u obliku koncepta (naime, konačni tekst je zapravo postao prevedeni tekst). Odista sam morao biti veoma smešan s ovim lirskim bljzgarijama (znači,

zaslužio sam i packe koje sam dobio od svojih protivnika) kada je veliki deo pisaca (u Beogradu, Ljubljani, Zagrebu i, naravno, u Sarajevu sasvim izvesno) imao već konkretne ratne planove, u ormanima pripremljene maskirne uniforme... O koncentracionim logorima govorim sub rosa o vojničkom kupleraju, o srpskohrvatskom jeziku, o Principovim stopama, koje su od onda već uklonjene, isečene su pneumatskim bušilicama, mada inače i granate sve seku i uništavaju. Tek sada primećujem da sam u tekstu pomenuo i Lasića. Nažalost, ni njega nema u našem materijalu. Da li je još uvek u Amsterdamu? Letos, kada sam boravio u Amsterdamu zaboravio sam da pitam Arona i Klajića. Dobro bi bilo kontaktirati s njim. Istina, i s Matvejevićem. Jednom inače još treba da pribeležim neke stvari vezane za moja dva poslednja puta u Sarajevo.

Voleo bih još da priključim – baš kao svoje tekstove (godinama ih čuvam, nosim svuda) – Šejkinu poslednju belešku i Danilov kratki nekrolog Šejki. Paskal je pomenula da je Danilo najviše pominjao Šejku, Šejka je za njega bio najvažniji umetnik, prijatelj. Dakle, treba otpočeti s njegovim upoznavanjem.

Još bih nešto, takođe, voleo da priključim – spjalica imam u izobilju, budući da se EX (EXIT) priprema (pripremaju ga) upravo u gradu o kojem sam govorio u tekstovima Sub rosa, izveštavajući, dakle, u Sarajevu koje još nije bilo gorelo, nije bilo pretvoreno (izmanipulisano) u pakao – dve nedavno napisane pesme.

Kao protivtežu krastačama i pacovima (opšta i sveprigušujuća maskirna boja – upravo su se na tržištu pojavile torbe za zabavištarce i školarce u maskirnim bojama) pokušavam da pero flaminga aplikujem na pismo, od kojega, naravno, neće biti pismo (Dragojević – ni o njemu na znam ništa, iako je on sada za mene najvažniji autor u ovim prostorima – piše u jednom malom eseju: “Oduvek sam želeo da napišem jedno lepo pismo, jedno svetlo i otvoreno pismo o sebi samom, o tome šta se nalazi oko mene, i šta je ono što sve to nadmašuje i povezuje. Čini mi se, kad bih to bio u stanju, bio bih spašen. Pre pisanja pisma, na početku početka osećao sam se kao Ahil ili strela u Zenonovim aporijama, koji, ma koliko se naprezali, ne stižu do cilja. Moj slučaj je možda još teži. Ahil i strela su krenuli, pošli prema cilju, a za mene je i započinjanje pisma veliki, nepremostiv problem.”), nikada pravo pismo, ta još ni prelomio nisam da li da ima jednog ili dva adresata. Prijatelj mi je objasnio kako rukuje, održava pero – pero flaminga. Treba ga staviti pod staklo, pa ili duvati na njega duvanski dim, ili naftalin staviti uz njega, jer će ga inače za tren oka uništiti štetočine, moljci, leptirići, sasvim sigurno moljci bledoružičaste boje, bledoružičasti leptirići ili već đavo će ga znati kakvi.

Juče su započela najavljena sistematska isključivanja, prekidi struje. Upravo je kod nas započelo (Vojvodina i Telep). Krenuo sam sa suprugom u šetnju, i dugo smo stajali pred malenom berbernicom, koja je kao poslednje svetilište svetlela u mrklom mraku, pravom katranu (u što se pretvorilo ono nešto što sam nazvao mijazam – još samo treba da se uvaljamo u pero, u moju zbirku pera). Majstor je s beskrajnim

mirom i uz apsolutnu temeljnost brijao grlo mušterije pri svetlosti sveće. Vidi, rekao sam, radi s toliko nežnosti, s toliko nežnosti...

SUB ROSA

Sarajevo, 1989.

Za moju vrstu ljudi, koja ne samo da ne govori i piše na nesličnom jeziku, nesrodnom, nego na jednom sasvim drugom, trećem, nije mala dilema u ovoj prilici: na kojem jeziku da se oglasi? To će u našim stranama ostati otvoreno pitanje, ali među nama ne može izazvati konflikte. Ovom prilikom sam mislio da ću rešiti problem tako što ću svoju pesmu, o kojoj nameravam da govorim, koju želim da preporučim, govoriti na mađarskom, a uz to ću pročitati tekst koji mi je prijatelj preveo na srpski.

Ni pesma, ni tekst nisu još očvršli, stvrdnuli se, kao da je beletrističkim tekstovima potrebno više vremena da bi očvršli, nego diskusijama, predavanjima. Zbog toga su mi katkada sumnjivi moji ovakvi nastupi, čak i u mojim izjavama dopola izabranog (dopola oderanog) predsednika pisaca Jugoslavije, čak i usred bleskova teza kao britva naoštrenih ideologija, ja naginjem beletristici.

Ali prvobitno ovaj tekst – sam tekst (koji je već čvrst kao dijamant, u pesmi bih zbog toga želeo, pored nonparela, uključiti nekako još i dijamant od četiri tačke) nije trebalo ni da ja pišem.

Evo pesme:

JEZIK DETETA

In memoriam Danilo Kiš

još ne pljušte mramorni blokovi snega
samo se kostreše ledene dlakeinja
mraz sad kožu na baru navlači
jezik deteta
ledi se na mesinganoj kvaki iščupan
ove godine još možeš naći ružu
prekorači živicu potkresanu mrazom
u našem vrtu naći ćeš ružu
naći ćeš ružu još i u decembru
tvoji dugi požudni prsti kuckaju o ružu
baš kao o porculansku školjku
prebiraju po malom crvenom keramičkom instrumentu
kako si voleo da kinjiš instrument
tvoji dugi požudni prsti kuckaju o ružu

i srce slično sagori
mraz u žutoj ilovači
u našem vrtu naći ćeš ružu
celofanski skafander leda
na njoj kap kristalnog kovčega
prestupaš preko živice potkresane mrazom
iz klina odlutala ptica močvarica
jer se pokatkad odvoje čaplje
i kod nas zaluta poneki flamingo
tvoji dugi požudni prsti kuckaju o ružu
i srce slično sagori
iako goreći ne sagori skupa s telom čoveka
kao da struk bordo ruže spuštamo
na pepeo
kao što je i drugi subotički pisac (Čat)
a kao što za Indijance postoji čovek od peska
tako postoji pepeo i čovek od pepela
umesto srca nalazi se bordo ruža
ponekad ti sedne na rub postelje
luta poljem
za šankom u bifeu dočekuje zoru
s nonparel-čaišicom među prstima
zašto pitaš zamišljeno
samo bordo ruža ostaje u zimskom vrtu
zašto to da ni jedna nije intimne boje
i bog baš miriše
bere onu intimne boje cepa je i on
još ne pljušte mramorni blokovi snega
samo se kostreše ledene dlake inja
mraz sad kožu na baru navlači
jezik deteta
ledi se na mesinganoj kvaki iščupan
zajedno sa skerletnim krajnicima iznutricom
prekorači živicu potkresanu mrazom
u našem vrtu naći ćeš ružu
naći ćeš bordo ružu još i u decembru

To što se u Evropi događaju ovako neverovatne stvari, i to još ovakvom nemogućom brzinom (kao da duge decenije, ako ne i vekovi, hitaju da se nadoknade sred otimačine u prevelikoj žeđi za vazduhom), nažalost, samo povećava tugu koju osećamo zbog naših domaćih stvari, tugu koja se lagano zaista produbljuje u istinsku melanholiju.

I što više bude zavladao verbalizam, takozvani rat medija itd., osetljivi čovek (kako bi Danilo rekao) će sve više postajati nem, i kao s dragocenim školjkama povući će se s još preostalim rečima, i, eto, kad bi trebalo da progovori – jer treba da se oglasi kako-bilo, za njega jedino oružje ostaje samo ćutanje. Bilo je trenutaka kada sam odista mislio na ovaj naš sastanak (osnivačka skupština nezavisnih pisaca), kao na nemi spektakl. Jer sam fakat da smo se mi danas ovde i ovako mogli okupiti (Tišma i ja smo zaboravili da presednemo u drugi vagon, pa smo morali da siđemo. Na praznom peronu se pojavila žena u crnini, prišla nam je i saopštila da joj je umro muž u Nemačkoj, sada je primila telegram. Da li ide za Nemačku voz koji mi čekamo? Zbunjeno smo odgovorili da mi putujemo u Sarajevo...) naše je najmoćnije oružje, naše ćutanje je najglasnije ispoljavanje. Razmišljajući o ovom nemom spektaklu, o profilu našeg udruženja, pali su mi na um, naravno, i oni kaluđerski redovi koji se zavetuju na ćutanje, koji kao što jedno njihovo pravilo kazuje:

OMNI TEMPORE SILENTIUM DEBENT STUDERE.

(U svim vremenima moramo težiti ćutanju.)

Zbog toga sam svoj pisani prilog načinio pod znakom ćutanja, preciznije pod simbolom ćutanja – pod ružom.

Stanko Lasić, završavajući jednu novu knjigu ("O moralnoj strukturi i totalitarnoj svijesti") o Krleži (Krležologija), piše sledeće:

"Pišući ovakve tekstove čovjek često misli s nelagodnom i drhtajem: trebalo bi živjeti drukčije. Koračati šumama, šutjeti i voljeti. Zašto nastavljam govoriti kad znamo da nas svaka riječ udaljuje od istine koja kao da živi jedino u šutnji? To nije prokletstvo zanata jer se ovaj dugi izlet u totalitarnu svijest ne nalazi u predmetu koji je bio zadan ovom zanatskom (stručnom) studijom. To je prokletstvo nade da ćemo pronaći govor koji će biti sličan šutnji."

Mučeci se ovakvim i sličnim mislima pripremao sam se na sarajevski sastanak. Znači, nasuprot svemu (i posle onoga što smo iskusili u Francuskoj 7), još uvek naivno verujući da umem da govorim ovim jezikom sličnim ćutanju i da ima smisla i da će biti lekovitog dejstva, kao u lekovitim travama travarki, sve većeg broja travarki. (Branko Hofman je nedavno govorio o tome, naime o naivnosti, hteo bih da ga citiram: "Pre svega – kaže Hofman – ja imam veoma prijatno stanovište. Možda je veoma naivno, ali ne mari, neka samo bude naivno. Naivnost će me spasti od ovog užasa (zla). Pisac sam i želim da ostanem naivan. Mislim da su nam u ovom smislu nužni naivni ljudi.") Odlučio sam: u Sarajevu ću progovoriti nekoliko reči o Danilu Kišu, samo o Kišu, s čijom se smrću, kao što je pisao moj prijatelj: "rodila jedna nostalgična jugoslovenska metafora". Da, pomislio sam, progovoriću samo o njemu, o suštini njegove metafore, o njegovom uzdizanju u metaforu.

Pre svega, ima li šta prirodnije nego da to bude u obliku jedne pesme. Budući da ste već čuli samu pesmu – muziku pesme (bar ako ima svoju muziku), preostalo mi je samo da joj dodam nekoliko primedaba.

Već sam negde pomenuo da sam ja Danilove poslednje fotografije – intenzivno fotografisanje pred smrt, poziranje pred smrću ispred Reljićeve velike *Ruže* – protumačio kao jednu od njegovih poslednjih, znači sumarnih poruka. Ne sećam se da li je neko pisao ili objavio nešto o Reljićevoj slici, ne, ta velika slika – ako se dobro sećam, slikana na nekoj drvenoj ploči – bila je Danilovo blago nad kojim je on bdeo, a ni kod slikara se nisam raspitivao o njenoj istoriji, ali negde krajem šezdesetih, radeći s Danilom na prevodima moje zbirke pesama, bio sam u sobi, gde je, među platnima i crtežima *Mediale* i *Zeca*, visila, na centralnom mestu, i velika *Ruža*. I čini mi se, Danilo je tada pričao nešto o toj slici, da je slika velikog formata zapravo naslovna strana jednog albuma, jednog imaginarnog ili možda i neimaginarnog, ali zato ne manje borhesovskog albuma (herbarijuma?). Slike albuma, rastinje i cvetove herbarijuma sačinjavale bi takođe Reljićeve slike.

Neobično je što je tokom godina u mojoj mašti ta *Ruža* postala mistična ruža (*rosa mystica*) i velika Reljićeva slika istovremeno i naslovna strana Danilovog opusa. Znači da uopšte nije slučajno što se, s knjigom u ruci, fotografisao ispred *Ruže*, kao ni to što je naslov jednog njegovog malog eseja o likovnoj umetnosti "A Window is a Window is a Window is a Window". Da, i opus Danila Kiša vidim u znaku mistične ruže, u onom beskrajnom nizu koji vodi od "Roman de la Rose" pa do Artmanovog dela "Grammatik den Rosen". Znači, ništa nije prirodnije nego što Danilo, penjući se u zimsku baštu, ili šetajući u vrt smrti, meditira o tome otkud to da ostaju samo bordo ruže, otkud to da ne ostaje ni jedna intimne boje, to jest ružičasta, o tome da, eto, i Bog njih mrvli. S druge strane, sasvim slučajno, mada ne potpuno netačno, upoređujem ga s pticom močvaricom, govoreći, katkada se iz klina odvoje, zalutaju, zablude čaplje i flaminzi...

Kao pesnik i kao likovni kritičar dugo godina sam se, s pozicije materijalističke poetike, bavio bojama: belom (brašno, gips, aspirin), plavom (azur), zelenom (hlorofil) i ružičastom (ruža, flamingo) nasuprot ulju, boji prljavštine, boji terena.

Kao ovakav kvazi-specijalista našao sam se zatim u jednom gradiću Mađarske – možda među vama još niko nije čuo za njegovo ime: *Vespem*, gde postoji, kao što mi rekoše, i zoološki vrt, u njemu i jedan majmun, poznat i širom sveta, koji je s uspehom izlagao apstraktna platna. Tek usput mi je rečeno da u tom vrtu ima mnogo flaminga. Mene su, naravno, interesovali flaminzi. Čudne stvari su mi pričali o njima. Na primer, da su jednog dana potpuno izbledeli, pobeleli, pretvorili se u guske, bele čaplje. Dabogme, ljudi su uskoro uspeli da zaustave opšte bledilo, sivljenje, beljenje. I to na taj način što je flaminzima u hranu redovno mešana aleva paprika. Opet ćete na paprici (C-vitamin) dobiti Nobelovu nagradu, rekao sam im. Jer ko drugi zaslužuje Nobelovu nagradu nego onaj ko zaustavi opšte bledilo, sivilo, beljenje?! Kako zaštititi

ružičastu supstancu. Tako sam razmišljao idući ka zoološkom vrtu, prihvatajući već saradnike vrta kao svoje kolege pesnike-alhemičare.

“Neću biti violinista sivih”, ponavljao sam Adijev stih.

Beše zima, sneg. Flaminzi su stanovali u jednoj drvenoj kući (nedostajali su samo sto, stolice). Normalna drvena kuća, hteo sam reći. Mada je to pre bila baraka, živeli su u drvenoj baraci. Mladi čuvar (onaj koga sam kandidovao za Nobelovu nagradu) ušao je i isterao ih. Napolje, na sneg. Zaprepastila me je slika iza (bodljikave?) žice: tako su se zbijali, tačno su cvokotali kao na Apelplacu koncentracionog logora već apsolutno razgolićeni – na golo oderani – robijaši. Uplašio sam se, nisam razumevao, nisam imao pojma šta sam video i šta mi se događa. Prizor je prosto bio nepodnošljiv. Nepodnošljivo bolan. Nepodnošljivo lep. Ali o tome nikome ni reči, samo sam začutao, zamukao s duhovitostima, nisam stavljao primedbe ni na račun apstraktnog majmuna, zbunjeno sam otišao.

Iz zoološkog vrta sam otišao kod prijatelja pesnika koji je u starom zdanju sirotišta ili manastira uređivao jedan pedagoški časopis. Posle upoznavanja s poslovima oko časopisa, poveo me je po drvenoj zgradi, potom smo se našli u dvorištu, i u prostranom vrtu koji je presecao lep mali potok ili kanal. Za vreme šetnje razgovarali smo čas o drveću, o rastinju, čas o životu sirotišta i manastiru kad mi je prijatelj započeo da priča kako je za vreme rata u ovom zdanju bio smešten pokretni, oficirski kupleraj ruske armije, koji je pratio severni front... U ovom manastiru, pitao sam zbunjeno, naime, nikada nisam bio čuo, nisam imao ni pojma o postojanju pokretnih kupleraja. Da, u ovom manastiru. Ali jednog dana generalštab sa zaprepasčenjem otkrije da su sve žene, takozvane vojničke kurve, bolesne, sifilsične sve do jedne, i to u tako poodmaklom stanju da nema nikakvog načina da se leče, niti izleče. Ni načina, ni vremena, i hitno naređenje: treba ih streljati. Tako se i zbilo, jedno jutro ili pre pred zoru – većinom se još nisu bile ni probudile, još im je duša spavala, bile su gole, ili u laganim tkaninama, anđeosko ružičastim – isterali su ih u vrt, pored potoka, u sneg. Hladnoća, uplašenost već ih ućutka, preseče pre rafala. Manikirani nokti na snegu već su izgledali kao kapi krvi i pre rafala. Jedna od njih podiže ispred lica punu šaku snega – možda da se umije, kako bi se rasanila, jer ne veruje svojim očima, ili da ne vidi šta se zbiva, da ništa ne vidi. Moj prijatelj je tek onako usput dodao da katkada još i sada psi iskopaju u vrtu poneku ružičastu kost. Otišao sam posrćući, priča iz zoološkog vrta i iz sirotišta-manastira stopile su se u mojoj mašti u suludu viziju, lako sam osećao koliko moja mašta, vizija zaostaje za stvarnošću. Kao fiks-ideju sam ponavljao u sebi da je jedna od kurvi imala, jedan prema jedan, svileni kombinezon boje flaminga. I ako je olovo taneta probilo-progorelo živo perje, kroz živo perje je šiknula krv.

E pa sad, ne samo zbog dve slike logora (logore je nazvao suštinskim problemom našeg doba), ne samo zbog grandioznog opisa sahrane kurve u noveli “Posmrtna počasti”, jedva sam čekao priliku da svoj doživljaj ispričam Danilu. Tema za tebe! Eto

velike teme za roman, teme koja sve zasvođuje! U kojoj se prustovske tananosti i selinovske brutalnosti uzdižu do neslućenih visina, tema u kojoj se konačno može zaokružiti i realizovati velika integralna slika koju su sanjali Šejka i *Mediala*! I već sam se revnosno bacio na prikupljanje dokumenata. Knjige o Vespremu, Adi, Tagora, Oskar Vajld, Karađorđevići, braća Čolnoki u Firedu. Jedna od kurvi svako popodne čita ostalim devojkama knjigu Jenea Čolnokija "U zemlji zmajeva" (kada stupamo u sobu s kreveta upravo odjekuju ove reči): "U severnoj Kini tako obilno još i danas pada prašina da njive jedva i treba đubriti, oplođava ih blagoslovena prašina. Prašina čak sipi i po moru, ponekada sasvim prekrije brodove u zalivu Pe-či-li. Ali zašto vetar nosi pustinjsku prašinu baš prema Kini, zašto je ne odnosi na sever ili na zapad?" Drugu kurvku neprekidno vidimo kako pod miškom nosi prvu plavu knjigu, u svilenom povezu, dekameron "Zanimljivih novina", čas gleda i miluje sliku Adija, čas potret Geze Čata, čas čita "Poljubac Rozalije Mihalji", čas "Riđu Esteru" (ona je Rozalija, ali je ona i Estera, ona je bila prototip za obe novele, tvrdi, ta dugo je živela i radila u Subotici u Gombkete ulici). Ali među kurvama se iz ruke u ruku predaje i jedna knjiga Benea Karačonja, povezana u vunu, i "Maslinova grana". (Razmišljanja. Molitve. Molitvenik i čitanka za dame. Napisao Mihalj Tompa.)

Čak sam uspeo da mu nabavim monografiju sirotišta koje je dobilo ime po kralju Davidu. Ali još se nisam bio ni vratio s puta – istina, u međuvremenu sam boravio i u Nemačkoj, Danilo je umro. Naravno, tema je nastavila da radi u meni još izvesno vreme, ponekada čak i danas proključa sumporom. Naravno, prvi posao mi je bio detaljno upoznavanje terena. Kao da je ta zemlja prosto osećala da će se nešto s njom zbiti: nabili su u nju talpe od cerovine, nasuli silesiju pepela, tako da su kurve sahranjene odista u pepeo, kao da je to bilo mesto džinovske lomače, drevnog krematorijuma.

"Jednu drugu izmenu dvorišta - piše Antal Perenji u svom delu "Istorija sirotišta "David" u Vespremu" – sačinjava što je 1888. godine debelo nasuto pepelom dno kanala koji vodi od bunara, kao i okolina kanala. Naime, vodu koja otiče iz bunara odvodi mali kanal u glavni kanal, ali ispod malog kanala, između stenja tla i gornjeg dela kanala, bio je tako tanak sloj zemlje da je on lako propuštao vodu na stenje donjeg tla, a to stenje, koje se proteže do podruma zgrade, odvodilo je vodu u podrum. Za otklanjanje ove nevolje uzaludni su bili svi pokušaji, i vlaga se nije mogla sprečiti sve dok 1888. godine nije raskopano dno malog kanala i njegova okolina i nasut debeo sloj pepela. To je izgleda pomoglo, jer od toga doba zdanje je spašeno."

Bože, da li je zgrada spašena od nevolje?

Bilo je vremena kada sam roman o flaminzima i streljanim vojničkim kurvama zamišljao tako da tog nekog ko posećuje zoološki vrt, pa onda u redakciji pedagoškog časopisa nalazi rukopisni dnevnik jedne kaluđerice, modelujem prema Danilu. On će, na primer, povezati padanje prašine u Kini s ovom silesijom pepela. Leševi kurvi na

snegu. Pa na beskrajnom, toplom moru pepela. Danila vidim kako se saginje prema ružičastoj ruži u vrtu manastira, pomiriše je svojim velikim nosom, pa tankim, dugim prstima, požutelim od nikotina, nervozno razgrće latice (rije po cvetu) i uzdiže iz cveta biljnu vaš, jednu ružinu vaš ružičaste boje diže prema suncu, i s iznenađenjem konstatuje da joj je i krv ružičasta. De facto: ružino ulje! Po čitaonicama Sorbone i Nacionalne biblioteke proučava kuvare, istražuje stepen gurmanskog sladokustva između mozga pauna i flaminga. U međuvremenu pokušava da pribeleži nešto u notes o ružičastom mozgu male slovenske kurve, koji je rasut po zidu.

U mesečev prsten oko nenapisanog romana spada možda i to što od iskrsavanja ideje, od zamisli romana sve se više motam među kurvama, obraćam im više pažnje, poput kamere gledam njihove pore, bezdanje kolobare oko očiju, onu raskusmuranu ružičastu ružu između njihovih nogu, kao kamera koja će snimiti i streljanje. A snimiće i silesiju pepela, i beskrajno more pepela (koji sam još mogao suzbiti prilikom pisanja romana "Bašta, pepeo", ma i po cenu velikog naprezanja, ali sam uspevao da ga potisnem, misli). Ponovo posetiti Pompeje (možda ostati tamo i duže vreme, iznajmiti stan; interesovati se za talijansku stipendiju kod Brodskog, i kod Serenjija, poreklom Somborca), beleži jedno pre podne u notes naslonjen ispred metrostanice "Devojke s kalvarije" (Fillesdu Calvaire), (sve sam umorniji, misli), naspram onog relativno jeftinog induskog restorana, gde je s jednom plavušom i jednom crnkom grickao opojne ognjevite sitnice (Bože, rakove, čak i malecne ružičaste rakove!), gaseći vatru s mnogo vina... Opet posetiti Pompeje, možda tamo i ostati zauvek... Tamo bi se moglo možda ostati zauvek? (I ne bi trebalo umreti? Ta tamo je već kasno umreti.) Jedan moj poznanik je nedavno primetio, čujem to od sve više ljudi, da te viđaju kako lunjaš oko Trga Rakoci...

Ovde, razume se, moram da se zaustavim, ovde, ili je trebalo već mnogo ranije, ta ipak ne mogu govoriti o jednoj pesmi tek ovako da skrećem razgovor (čas ovamo, čas onamo) na jedan nenapisan roman, a još usto koristeći struk ruže i cvokotavu pticu močvaricu kao skretnicu, to jest kao iskliznuće za stvari. Odista, iskliznuće je postalo gotovo moje zanimanje – isklizavanje nepostojećih vozova (jedna fantomska Matuška), naime, nema ni stotinu metara od mog pisaćeg stola, na slepom koloseku, koji je granica između Novog Sada i Telepa, nalazi se napuštena skretničarska kućica, u njoj je ostalo još i nekih uređaja. Katkada se u nju usele skitnice, beskućnici, Cigani koji pristižu iz najveće dubine Balkana, ali posle izvesnog vremena budu isterani, po svoj prilici na zahtev žitelja okolnih kuća (naime, ovaj svet živi "veselo, bučno, s mnogo muzike"). Ponekada se i ja zatvaram u tu kućicu, na glavu ustaknem pohaban crveni kačket, i ređalicama manipulišem kao munja brzim Simplon-ekspresom i Balkan-ekspresom, vodim ih u iskliznuće.

Na završetku bih imao dva pitanja. Unapred se izvinjavam zbog svoje neobaveštenosti, ta mene su uvek dovodili u Sarajevo kao đače samo zato da bi me postavili u one betonske otiske stopala, stope Gavrila Principa, koga je nedavno

mladi sarajevski publicista nazvao običnim teroristom... Hteo sam da vas upitam, postoji li u Sarajevu zoološki vrt? I da li ćemo imati vremena da pogledamo životinje?

STRANICA IZ PEČUJSKOG NOTESA

ovde je izbegao i osiječki zoološki vrt
čak i sarajevska ludnica
kao da su spašavani svetitelji
iz vatre ostali onamo još gore u paklu
spašena je znači možda najveća božija
pošalica šara zebre kao takva
stoje jadni glupo
sve ostale stvari već su ideologija
stoje oko vodoskoka priča košta
ženski tivadar košta pripovedanja.
i pušeci posmatraju vodu
odista kako je lepa voda
i priča još o onom lepom rumunu
dečaku prosjaku bez nogu
(biće i Slovaka Ukrajinaca)
odsečen mu je patrljak kako bi mu
naručili veštačku nogu iz švedske
u međuvremenu on se vratio u rumuniju
i sada od koste zahteva nogu i posao
u pečuju kosta je iz erdelja zna rumunski
piše mu lepo pismo o tome da je noga
kaučuk & nikl zaista na putu iz švedske
kao da po vodi
po čistoj ažurnoj žeravici korača

VESPREMSKA PESMA

"...ovaj muvlji bal..."

Kostolanji

divlji smrad kao takav ako treba precizirati
precizirati treba neprecizno
i neprecizirana je svaka tačka rastera
onda bi se možda našao pred lisičinim kavezom
(božiji izmet može biti sličan tigrovom
ako nije sama krkala
kao antički disk leti balega)
i ovde u vespem je izbegao osiječki zoo vrt

priča mladi čuvar vrta
samo žirafa
za osiječku žirafu nismo imali mesta
možda je već i uginula
osiječka žirafa
uginula negde između balkana i evrope
nedotupavno skitajući
ili je izveden pred nju mrki stroj za streljanje
koliko je fantastičniji prizor streljanja
sirote žirafe od slike žirafe koja gori
samo za žirafu nije bilo mesta
kao da je prepuno
prepuno već i daskama zakovano nebo
samo za žirafu nije bilo mesta
priča mladi čuvar vrta
dok na koturači podiže naduvanu lipsalu kravu
isteže je poput žirafe
(možda i lipsotine dobijaju iz preka)
tranžira je za ručak
ali ima vremena da za nas izmami flaminge
iz drvene kućice koju dele s krunastim ždralovima
postava od crne svile ispod blede ružičastog krila
flaminga nije manja božija šala
od štrafte zebre oka paunova
sve je manje flaminga u vespremu
umro je i apstraktni majmun
na njegov grob smo položili venac
ne množe se
nema blata kao u deltama
moja delta gori na jadraniu
gori kao one (prava vatra ušća)
kakva li je gužva u delti po rona
prepuna ljupkih ptica močvarica
(tamo se guraju i sve one iz kopačkog rita)
u vespremu se ne množe
jedino dodaje mladi čuvar vrta
kad bismo mogli da im obezbedimo sobu s ogledalima
kaže zveckajući umašćenim lancem
i već udara sekirom u groznu lešinu
vidiš rekao sam onda sebi kriveći
zarđale šipke kaveza u mucu
manjinski pesnik
(manjinski sam pesnik u maloj Jugoslaviji)
i manjinskom pesniku bi valjda to bio zadatak

biti soba s ogledalima
stvoriti sobu s ogledalima
veličine balske sale za manjinu
osigurati iluziju mase
za opstanak
osigurati množenje
konačno odgovarajući zadatak
što ga ne propisuje ideologija
tim pre što si ti uvek bio balska sala
velika balska sala s ogledalima
lepeći na sebe sve restlove
vaših fabrika ogledala
ličio si na licitarsko srce koje krvari
takav si i sad iskomadan
sturpijan na ogledalskim prozorčićima

Preveo: Sava Babić